

Handicrafts of Great Khorasan

Vol. 2, No. 6, 2024

Received 02 May 2024

Accepted 06 Aug 2024

Published 15 Sep 2024

ISSN (Online): 2717-1671

ISSN (Print): 2251-6131

Research article

The Emergence and Development of the Flowers of Shah Abbasi in the Designs of Safavid and Qajar Carpets

Mohammad Amin Hajizadeh ^{(a)*}, Seyyed Reza Hosseini ^(b), Ali Asghar Shirazi ^(c)

a. Assistant professor. Carpet group. University of Birjand. Birjand. Iran

b. Associate professor. Shahed University. Painting Group. Tehran. Iran (Rz.hosseini@shahed.ac.ir)

c. Associate professor. The art research group of the shahed University. Tehran. Iran (A_shirazi41@yahoo.com)

Keywords

Safavid era carpet, Qajar era carpet, plant elements, flower of Shah Abbasi

Citation

Hajizadeh, Mohammad Amin; Hosseini, Seyed Reza; and Shirazi, Ali Asghar. (2024). Manifestation of Shah Abbasi Flowers in the Design of Safavid and Qajar Carpets. *Handicrafts of Greater Khorasan*, 2(6), 51-84.

Use your device to scan and read articles online

Abstract

Carpet arrays include a diverse collection of plants, animals, human and abstract motifs. The breadth of plant motifs is greater than other types because its variety is as wide as the plant motifs found in nature, incorporating abstract plant motifs and in rotating and broken formats. The types of plant arrays generally include species like Arabesque, Khatai, flowers and bushes, trees and Golfarang. This study was conducted with the aim of examining and identifying the types of Shah Abbasi flowers engraved in Safavid and Qajar carpets and examining their development in the aforementioned era. Based on this, the main question in this study is: What are the characteristics of the flowers of Shah Abbasi in Safavid and Qajar carpets? The research method of this paper is fundamental and in terms of nature is descriptive and it is descriptive-analytical and comparative in case of research problem. The method of data collection was document-based. The results show that the Shah Abbasi Anari flower array was used in carpets of both the Safavid and Qajar periods as one of the most repetitive motifs. The Shah Abbasi flowers of the Safavid era are simple and they have less complexity than the Qajar samples, whereas the Qajar samples are more ornate and with a lot of peeling inside and around. The details of the Qajar samples are also more prolific and micro-processed, and the Safavid samples are characterized by their color selection and the use of distinctive colors. In case of simplicity and decoration, the Safavid samples can be considered simple and functional, which are far from complex, but the Qajar samples are more abstract and with shape and form complexities.

DOI: <https://doi.org/10.22034/hgj.2024.471250.1013>

URL: https://hgj.imamreza.ac.ir/article_208931.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

* Corresponding Authors: (ma.hajizadeh@birjand.ac.ir)

Introduction

Carpet mapping during the Safavid period, influenced by other arts such as calligraphy, experienced significant progress and more diverse patterns and motifs entered the field of carpet design. These arrays and patterns were perfected with diversity and repetition in the Safavid era and became a criterion for Carpet Design in later periods. The period of the re-prosperity of the art of carpet weaving was formed in the Qajar era, which, by maintaining the framework and criteria of carpet design of the Safavid era, led to the diversity of design and mapping influenced by the developments of the time. Plant elements including Arabesque varieties, Khatai (and Shah Abbasi flowers), tree and potting elements, and natural arrays such as florals and natural flowers, which have marked an endless variety in the field of design. Based on this, the main question in this study is: what are the characteristics of the flowers of Shah Abbasi engraved in Safavid and Qajar carpets?

Materials and methods

This research is fundamental, descriptive in terms of type, and descriptive-analytical and comparative in terms of research problem. The data collection method was documented. The research community includes 40 samples of Safavid carpets and 50 samples of Qajar carpets selected by theoretical saturation method. This study examines the emergence and appearance of Shah Abbasid flowers in Safavid and Qajar carpets, as well as the matching of the form and structure of this array.

Discussion and findings

Plant motifs have been used in various ways in Islamic decorations and arts. Plant arrays such as Arabesque and Khatai, although rooted in pre-Islamic art, led to the growth of non-visual arrays in the Islamic period with the entry of Islam into Iran and the limitation that the Sharia put forward to draw the faces of humans and animals. The lotus flower was known as the flower of life or creation in Persian.

For a long time, the Lotus was a symbol of fertility and a constant desire of everyone throughout Asia. It was also the symbol of the sun. In Egypt, it was used everywhere, and in Assyrian art, it was one of the most common marginal motifs. It played a significant role in the designs of Achaemenid era in both the hemisphere and the complete in the form of a flower. The peak of the use of these motifs can be seen in the arts of the Timurid and Safavid periods. During the Safavid period, when carpet products were expanded largely, this flower was loved by Shah Abbas therefore it was called Shah Abbasi flower in that time. The characteristic of the Shah Abbasi flower is that a distinguished stem is drawn at the end of the flower and was drawn with five, seven and sometimes twelve petals. The role of the Shah Abbasi flower is taken from the lotus flower and the pomegranate flower, which has been prevalent in the art of Iran since ancient times and has finally become the form of the Shah Abbasi flower which can be seen today with great interference and seizure. The dispersion of this painting in various forms and ways in the art of Sasanian and Persian carpeting is such that after the eight-petals flower, it should be considered that it had the most blessed ancient role in the art of carpeting. It is worth noting that the flowers of Shah Abbas mainly emerge in the field of Khatai motifs. Khatai is like a rope that these flowers have been tied to it. The flowers of the Shah Abbas find meaning with the waves of Khatai and Khatai like the Arabesque, have their own technical and visual laws and structures that obeying and preserving to them brings beauty, grace, and innovation to these works. The extension of the use of the Shah Abbasi flower and the variety of its design have led to the emergence of various and numerous decorative motifs, which have been created as a general combination of several components. In case of simplicity or neatness of this array, Safavid samples are simpler comparing to Qajar species and have less complexity. Although Safavid specimens have numerous attachments and decorations (depending on the nature of this type of flower), they visually have less detail than

Qajar specimens. The Safavid specimens have also focused solely on combining and nourishing or connecting several flowers. But in the Qajar species, in addition to the methods mentioned, this array is sometimes considered as a frame and a carrier for other visual and decorative elements. This point was later used by the late innovative designers, and the Shah Abbasi flowers were also considered as a frame for images of buildings or animal and human elements. In terms of color, the Safavid specimens also have a certain range of flat and uniform colors, but the Qajar species also have shading in addition to the variety of shades and colors.

Conclusion

The Shah Abbasi flower array is designed in different eras and in different types of carpets. In both the Safavid and Qajar periods, this design was used. In samples of overall flower design, epidemic (Vagireh) and tile design, medallion design-corner, altar shape, garden or meadow, etc., this array is used as a secondary element. The Shah Abbasi Anari flower array has been used in carpets of both the Safavid and Qajar periods as one of the most repetitive motifs. The flowers of the Safavid Shah Abbasi Anari are simple and with less complexity than the Qajar samples, whereas the Qajar samples are more decorated and with a lot of petticoats inside and around. Also, the details of Qajar samples are more elaborate and meticulous, and the Safavid samples are characterized by their color selection and the use of distinctive colors. But, the Qajar specimens have benefited from a wider color spectrum.

Acknowledgement

We thank all the researchers and professors who helped us to do this research and also provided us with visual examples of valuable carpets from the Qajar and Safavid periods.

هنرهای صنایع خراسان بزرگ

دوره ۲، شماره ۶، تابستان ۱۴۰۳

ISC | MSRT | ICI

شاپا الکترونیکی: ۲۷۱۷-۱۶۷۱

شاپا چاپی: ۲۲۵۱-۶۱۳۱

مقاله پژوهشی

بروز و نمود گل‌های شاه‌عباسی در نقش‌پردازی قالی‌های دوره صفوی و قاجار

محمد امین حاجی‌زاده (الف)*، سید رضا حسینی (ب)*، علی‌اصغر شیرازی (پ)

(الف) استادیار، گروه فرش، دانشگاه بیرجند، ایران
(ب) دانشیار، گروه نقاشی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (Rz.hosseini@shahed.ac.ir)
(پ) دانشیار، گروه پژوهش هنر، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (A_shirazi41@yahoo.com)

چکیده

آرایه‌های قالی شامل مجموعه متنوعی از نقوش گیاهی، جانوری، انسانی و تجریدی است. گستردگی نقوش گیاهی بیش از سایر انواع دیگر است، چراکه تنوع آن به گستردگی نقوش گیاهی موجود در طبیعت، به انضمام نقوش گیاهی تجریدی و در قالب‌های گردان و شکسته است. انواع آرایه‌های گیاهی به صورت کلی شامل گونه‌های اسلیمی، ختایی، گل و بوته، درخت و گل‌فرنگ است. این پژوهش با هدف بررسی و شناسایی انواع گل‌های شاه‌عباسی منقوش در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار و بررسی تحولات آن در دوران مذکور صورت گرفته است. سؤال اصلی عبارت است از این‌که گل‌های شاه‌عباسی منقوش در قالی‌های دوره صفوی و قاجار دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟ این پژوهش از نوع بنیادی، از نظر ماهیت توصیفی و از نظر مسئله پژوهش توصیفی-تحلیلی و تطبیقی و روش گردآوری داده‌ها، به شیوه اسنادی است. نتایج نشان می‌دهد که آرایه گل شاه‌عباسی اناری در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار، به‌عنوان یکی از پرتکرارترین نقوش، کاربرد داشته است. گل‌های شاه‌عباسی صفوی، ساده و با پیچیدگی‌های کمتری نسبت به نمونه‌های قاجاری نقش شده‌اند، در صورتی‌که نمونه‌های قاجاری، آراسته‌تر و با ریزه‌پردازی‌های فراوان در داخل و حواشی هستند. همچنین، جزئیات نمونه‌های قاجاری پرکارتر و ریزه‌پردازانه است و نمونه‌های صفوی با گزیده‌گزینی رنگ و استفاده از رنگ‌های متمایز نقش شده‌اند. از منظر سادگی و آراستگی می‌توان نمونه‌های صفوی را ساده و کارکردی دانست که از پیچیدگی به دور هستند، اما نمونه‌های قاجاری تجریدی‌تر و با پیچیدگی‌های فرمی و شکلی نقش شده‌اند.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۱۵

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۶/۲۵

شماره صفحات: ۵۱-۸۴

واژگان کلیدی

قالی دوره صفوی، قالی دوره قاجار، عناصر گیاهی، گل شاه‌عباسی

استناد به مقاله

حاجی‌زاده، محمد امین؛ حسینی، سید رضا و شیرازی، علی‌اصغر. (۱۴۰۳). بروز و نمود گل‌های شاه‌عباسی در نقش‌پردازی قالی‌های دوره صفوی و قاجار. *هنرهای صنایع خراسان بزرگ*. ۲(۶)، ۵۱-۸۴.

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید.

DOI: <https://doi.org/10.22034/hgj.2024.471250.1013>

URL: https://hgj.imamreza.ac.ir/article_208931.html

©Authors retain the copyright and full publishing rights.

های شاه‌عباس: نگرشی بر سوابق تاریخی سه نگاره تئینسی، دسته‌بندی از طرح و نقش فرش‌های دوره صفوی ارائه نموده و گونه‌های مختلف گیاهی را نیز مورد بررسی قرار داده است. مهدوی شهری (۱۳۹۳) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد ارتباط تصویری با عنوان «مطالعه تطبیقی نقوش گیاهی قالی‌های صفوی و قاجار»، ضمن برشمردن ویژگی‌های قالیبافی در دو دوره صفوی و قاجار و بررسی نمونه‌های گیاهی، به تطبیق نقوش گیاهی در دور دوره مذکور پرداخته است. حاجی‌زاده (۱۴۰۳) در رساله دکتری «تبیین عوامل مؤثر بر تحولات نقوش گیاهی قالی‌های عصر صفوی و قاجار بر اساس نظریه تاریخ فرهنگی» به تحلیل و معرفی و دسته‌بندی انواع نقش‌مایه‌های گیاهی مورد استفاده در این دو عصر و علل وقوع تحولات سبک و ساختار این نقوش پرداخته است. چیت‌سازیان (۱۳۸۵) در رساله دکتری با عنوان «نمادگرایی و زیبایی‌شناسی در فرش ایران» به مباحثی همچون نمادگرایی و خاستگاه آن در فرهنگ ایران و اسلام و سیر تحول آن پرداخته است. منابع ذکرشده تمرکز بر نقوش به‌صورت کلی داشته و گونه‌شناسی انواع گل‌های قالی (چه از منظر نوع و چه نحوه قرارگیری) مورد پژوهش واقع نشده است.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع بنیادی، از نظر ماهیت توصیفی و از نظر مسئله پژوهش توصیفی-تحلیلی و تطبیقی و روش گردآوری داده‌ها، اسنادی است. جامعه پژوهش شامل ۴۰ نمونه قالی دوره صفوی و ۵۰ نمونه قالی دوره قاجار است که به روش اشباع نظری انتخاب شده است. این پژوهش به بروز و نمود گل‌های شاه‌عباسی در قالی‌های دوره صفوی و قاجار و همچنین تطبیق فرم و ساختار این آرایه پرداخته است.

طرح‌پردازی در قالی‌های ایرانی

به ساختار و چارچوب کلی نقشه فرش، طرح گویند که آرایه‌ها بر پایه این ساختار در نقشه جای می‌گیرند. ختایی‌ها، اسلیمی‌ها و انواع نقش‌مایه‌ها و تک‌مایگان را «نقش» یا آرایه می‌گویند. ساختار خاص درونی و بیرونی فرش متأثر از مجموعه عوامل محیطی، جغرافیایی و بومی است که باعث می‌شود یک فرش چه از منظر فیزیکی و ظاهری (ریخت‌شناسی) و چه از نظر درونی (اسلوب بافت)، دارای ویژگی‌های منحصر به فردی شود و از سایر فرش‌ها متمایز

نقوش گیاهی در نقش‌پردازی قالی، همواره قابل توجه بوده است و گل‌های مختلف چه به‌صورت تجریدی و یا طبیعت‌پردازانه، بخش مهمی از ساکله بصری قالی‌های ایرانی را تشکیل داده‌اند. تجلی نقوش گیاهی در قالی، چه پیش از اسلام و چه در دوران اسلامی بنا بر ضرورت‌های زیبایی‌شناسانه، اعتقادی و یا ماهیتی صورت پذیرفته است. حضور این عناصر در هنر پیش از اسلام نیز نمود داشته است. پس از اسلام و با تحریم صورتگری، نقوش گیاهی بیش از پیش در هنرهای مختلف مورد توجه قرار گرفت. با ظهور طرح‌های گردان در قالی، سبک نوینی از نقش‌پردازی قالی شکل گرفت. همچنین، نقش‌پردازی قالی در دوره صفوی، متأثر از هنرهای دیگر همچون نگارگری از پیشرفت قابل توجهی برخوردار شد و نقش‌مایه‌ها و آرایه‌های متنوع‌تری به حوزه طراحی قالی وارد شد. این آرایه‌ها و نقش‌مایه‌ها با تنوع و تکرار در دوره صفوی به کمال رسید و معیاری برای طراحی قالی در دوره‌های بعد شد. دوره رونق مجدد هنر قالی‌بافی در عصر قاجار شکل گرفت که با حفظ چارچوب و معیارهای طراحی قالی دوره صفوی، تنوع طرح و نقش‌پردازی متأثر از تحولات زمانه را موجب شد. عناصر گیاهی شامل انواع اسلیمی، ختایی (و گل‌های شاه‌عباسی)، عناصر درختی و گلدانی و آرایه‌های طبیعی همچون گل‌فرنگ و گل‌های طبیعی است که تنوع بی‌پایانی را در عرصه طراحی رقم زده است. بر این مبنا، سؤال اصلی پژوهش عبارت است از این‌که گل‌های شاه‌عباسی منقوش در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار دارای چه ویژگی‌هایی است؟

پیشینه پژوهش

پوپ و آکرمن (۱۳۸۷) در کتاب *سیری در هنر ایران*، هنر قالی بافی ایران را مورد بررسی قرار داده‌اند. در این کتاب به ترتیب تاریخچه قالی، انواع قالی‌های بافته‌شده در مناطق مختلف و قالی‌های صفوی موجود در موزه‌های مهم دنیا، آرایه‌های قالی‌ها و غیره بررسی شده است. شعبانی خطیب (۱۳۸۷) در کتاب *فرهنگ‌نامه تصویری (آرایه‌ها و نقشه‌های فرش ایران)* به دسته‌بندی و معرفی عناصر مختلف فرش پرداخته است و شرح مفصلی در خصوص نقوش و عناصر گیاهی آورده است. کونل (۱۳۶۸) در کتاب *اسلیمی و ختایی، گل*

باشد (shadlou, 2017, p. 30). آنچه شاکله اصلی طرح‌ها را تشکیل می‌دهد، قرارگیری مجموعه‌ای از آرایه‌ها در کنار یکدیگر است که یک ساختار منسجم را تشکیل می‌دهد. با بررسی انواع گونه‌های قالی‌های ایران در دوران گذشته می‌توان انواع طرح‌ها را طبقه‌بندی نمود که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: لچک و ترنج (ترنجی یا ترنج‌دار)، افشان، واگیره ای، باغی، محرابی، گلدانی، درختی، شکارگاه، تصویری و تلفیقی. این مجموعه شامل تمام گونه طرح‌های ممکن در قالی‌های ایرانی است و حضور نقش‌مایه‌ها و آرایه‌ها در متن این طرح‌ها و ساختار اصلی، منجر به تنوع در نقش‌پردازی قالی‌های ایرانی شده است.

طرح‌پردازی در قالی‌های دوره صفوی: فرش‌های باقی‌مانده از دوره صفوی را می‌توان در یک طبقه‌بندی اصلی به دو گروه تقسیم کرد. گروه اول فرش‌های کارگاه‌های شاهی صفوی و گروه دوم فرش‌هایی که محصول کارگاه‌های غیرسلطنتی و شاید به سفارش خانواده‌ها و افراد مرفه جامعه بافته شده‌اند. اصلی‌ترین ویژگی فرش‌هایی که محصول کارگاه‌های شاهی بودند، رنگ‌بندی متفاوت این دست‌بافته‌هاست. غلبه رنگ‌هایی طلایی، لاجوردی و سبز به‌عنوان هویت اصلی فرش‌های این گروه، شاخصه خاصی برای این فرش‌ها به وجود آورد که می‌توان آن‌ها را از میان دیگر نمونه‌های تاریخی ایران تشخیص داد (Zhule, 2013, p. 43). فون بده^۱ طبقه‌بندی زیر را از قالی‌های صفوی ارائه می‌دهد: ۱. قالی‌های صفوی با آرایه‌های جانوری: قالی‌های شکارگاه، قالی‌های ابریشمی جانوری و قالی‌های پشمی حیوان‌دار. ۲. قالی‌های صفوی با آرایه‌های گیاهی: قالی‌های ترنج‌دار، جانمازی، گلدانی و نمونه‌های گلستان یا باغی. ۳. قالی‌های صفوی مشهور به پولونزی (لهستانی) (shadlou, 2017, p. 187). پوپ طرح قالی‌های ایرانی دوره صفوی را به دوازده گونه کلی با زیرمجموعه‌هایی تقسیم می‌کند: درختی، باغی، ترنجی (ترنجی و درختی، ترنجی و جانوری، ترنجی و اسلیمی، ترنجی و گل و گیاهی)، قاب‌قابی (قاب‌قابی درختی، قاب‌قابی ترنج‌دار)، لچک‌ترنج (درختی و جانوری)، ترنج‌ترنج (چند ترنجی)،

اسلیمی و ابری، سجاده‌ای گل و گیاهی، شکارگاه، جانوری و گلدانی (shahlou, 2017, p. 187).

طرح‌پردازی در قالی‌های دوره قاجار: قالی‌های قاجاری ادامه سبک‌های دوره صفوی است و نقوش مختلف و متعددی به آن مجموعه اضافه شده است. در واقع، طرح‌های مربوط به فرش‌های ظریف که در اواخر قرن سیزدهم هجری و اوایل قرن چهاردهم هجری بافته شده، یادآور دوران کلاسیک است (Ittic, 2005, p. 101)، اما باید اذعان داشت قالی ایران نیز همچون سایر رشته‌های هنری از گفتمان مدرنیته در دوره قاجار متأثر بود و حضور برخی طرح و نقشه‌های متفاوت از پیشینه سنتی، در برخی مناطق قالی‌بافی با چنین رویکردی سازگار بوده است: نقوش گل‌فرنگ ترکیب‌یافته با نقوش سنتی ایرانی، نقوش قالی‌های فرانسوی با همان ویژگی‌های فرنگی و طرح کف ساده به‌گونه‌ای به‌صورت بومی و با ویژگی‌های فرهنگی ایرانی تطبیق داده شده است. این ویژگی‌ها را باید ناشی از مهارت و توانایی‌های هنری طراحان قالی ایران برشمرد (Suresrafil, 1992, p. 4). در دوره قاجار برخلاف دوره صفوی از آرایه‌های انسانی و حیوانی در بخش‌هایی از متن، حواشی، لچک یا ترنج استفاده نشده است و به‌نوعی می‌توان نقش‌هایی از مناظر و دورنماها در حواشی و یا لچک‌ها و ترنج‌ها مشاهده نمود. همچنین، نقوشی که توأم با مضامین ادبی از *شاهنامه* و یا *خمسه نظامی* و نقوشی نیز که می‌توان منتسب به شخصیت‌های تاریخی دانست (Edwards, 1989, p. 8) و قالی‌های تصویری با نقوش تازه متداول شد. طرح‌های کلی قالی‌های شهری در دوره قاجار شامل لچک‌ترنج، افشان، بندی، محرابی، شکارگاه، ماهی‌درهم، خشتی، باغی و تصویری است و نیز طرح‌های شکسته و ایلیاتی همچون ترکمن، بلوچ، افشار و قشقایی (Imani, 2018, p. 70). بسیاری از قالی‌های دوره قاجار طرح تکراری و واگیره‌ای دارند که یک یا چندین واگیره در سراسر طرح مکرر می‌شود. گاه نقوش این واگیره توسط بندهایی به هم مرتبط شده که آن‌ها را «بندی» می‌خوانند (Azarpaad and Heshmai Razavi, 1993, p. 101).

نیلوفر آبی بسیار تکامل یافته و پرنقش و نگار شد و ارزش تزئینی آن به نسبت کاهش مفاد و محتوای نمادین آن افزایش یافت (Pope and Ackerman, 2008: 2670).

در سده‌های نخستین اسلامی یافتن آثار نیم‌رخ نیلوفر آبی مشکل است، اما این تصویر می‌بایستی یا محفوظ مانده و یا در مسیری جداگانه در خاور دور ادامه یافته باشد، زیرا در دوره سلجوقی دوباره ظاهر می‌شود. در سده هشتم هجری این گل پسندیده‌ترین و محبوب‌ترین دستمایه گل و گیاه-پردازی در جهان اسلام است و در این زمان شکل آن آشکارا تحت تأثیر گسترده الگوهای چینی، با گل‌چینی مهم دیگر، یعنی گل صدتومانی (عود الصلیب) درآمیخته یا بدیل آن می‌گردد (Pope and Ackerman, 2008, p. 2670). تصویر این گل بسیار غنی و پیچیده است، خصوصاً تحت تأثیر شدید محیط اطراف خود قرار می‌گرفته و ذوق، سلیقه و نگرش تزئینی و محدودیت‌های فنی هنرهای مختلف مناطق گوناگون که در آنجا به‌کاررفته و تحول یافته بود، در آن انعکاس شده است. از آنجایی که نیلوفر آبی بسیار زیبا و قابل انطباق با شرایط مختلف است، آن را به اشکال بسیار گوناگونی به‌کار برده‌اند. مثلاً کله یک شیر درنده ممکن است در قلب آن پنهان شود که گرچه در طبیعت چنین چیزی بی‌معنی و موهوم است، اما از نظر تزئین قابل‌تحسین و پذیرفتنی است (Pope and Ackerman, 2008, p. 2671). اوج کاربرد این نقوش را می‌توان در هنرهای دوره‌های تیموری و صفوی شاهد بود (Shaebani, 2008, p. 43). در دوره صفوی که تولیدات قالی گسترش یافت (Azarpaad and Heshmai

نقش‌پردازی در قالی‌های ایرانی

بررسی آرایه‌ها و نقش‌مایه‌های قالی بر مبنای ظاهر و یا نوع تزئیناتشان، تنها بخشی از شناخت آن‌ها محسوب می‌شود. بخش مهمی از این شناخت در ارتباط با پیوندهای احتمالی این نقوش با مفاهیم و رویکردهای فرهنگی است. در یک دسته‌بندی کلی، انواع نقوش‌های به‌کاررفته در قالی‌های ایرانی عبارت‌اند از: نقوش‌های گیاهی، نقوش‌های جانوری، نقوش‌های انسانی و نقوش اشیاء، نقوش نگاشتری و سایر نقوش تکمیلی و یا فرعی فرش.

آرایه گل شاه‌عباسی

نقوش گیاهی به انحای مختلفی در تزئینات و هنرهای اسلامی به‌کاررفته است. آرایه‌های گیاهی همچون اسلیمی و ختایی، اگرچه ریشه در هنر پیش از اسلام دارند، اما با ورود اسلام به ایران و محدودیتی که شرع برای ترسیم چهره انسان و حیوانات مطرح نمود، منجر به رشد بیش از پیش آرایه‌های غیرتصویری در دوره اسلامی شد. گلجام، نیلوفر یا گل شاه‌عباسی در فرش بافی، گلی است که قدمت هزاران ساله دارد و نشانه طراوت است. گل نیلوفر که در فارسی به آن گل آبداد، گل زندگی و یا آفرینش می‌گویند (yaahaghi, 2009, p. 839) رمزی از عناصر اربعه است، زیرا ریشه هایش در زمین است و برگ‌های پهنش بر روی آب گسترده می‌شود و ساقه‌اش بر روی آب از میان برگ بیرون آمده و در انتهای ساقه گل زیبایی وجود دارد (Laforgue and Allendy, 1993, p. 24). از مجموع عناصر منفرد در طراحی فرش، گل نیلوفر آبی از همه قدیمی‌تر و از همه بیشتر قابل انطباق با شرایط مختلف است و توجه هنرمندان را در تمام زمینه‌های هنری در طی هزاران سال از مصر تا چین به خود معطوف داشته است. هیچ نقش‌مایه دیگری چنین تجسمات گوناگون و پرشماری نداشته است. از دیرزمان، نیلوفر آبی نماد حاصلخیزی، آرزوی مستمر همگان در سرتاسر آسیا از ازل بوده و نماد خورشید نیز شده است. در مصر، پیوسته در همه‌جا به‌کار گرفته می‌شده و در هنر آشوری از متداول‌ترین نقوش حاشیه‌ها بوده است. در نقش‌پردازی عصر هخامنشی هم به‌صورت نیم‌رخ و هم تمام‌رخ به شکل گل‌واره نقش عمده‌ای داشته است. در عصر ساسانی،

[Razavi, 1993, p. 15](#)، این گل مورد توجه شاه‌عباس قرار گرفت و پس از آن شاه‌عباسی^۱ نامیده شد.^۲

ویژگی گل شاه‌عباسی آن است که ساقه‌ای مشخص در انتهای گل رسم می‌شود و به صورت پنج، هفت و گاهی دوازده پر به کار می‌رود.^۳ نقش گل شاه‌عباسی را برگرفته از گل نیلوفر و گل انار می‌دانند که از روزگاران قدیم در هنر این سرزمین رواج داشته و در نهایت با دخل و تصرف زیاد به شکل گل شاه‌عباسی امروز درآمده است. برخی گل‌عنان را الهام بخش گل شاه‌عباسی می‌دانند و ادعا می‌کنند طرح دایره‌وار گل‌عنان و پیچ‌وخم خطوط شکسته تاج آن و شباهتش به انار و گل انار و نیز جنبه تقدس آن سبب شد تا هنرمندان از آن در نقش‌های خود بهره‌گیرند. نیلوفر و انار هر دو از تقدس فراوانی برخوردارند. گل نیلوفر همچنین با نام‌های گل اناری و پنجه‌پلنگی نیز مشهور بوده و انواع مختلفی دارد که طرح اناری آن، معروف‌ترین آن‌هاست [\(Kunel, 1989, p. 81\)](#). طراحان و هنرمندان ایرانی مجذوب شکل زیبا و دل‌فریب گل انار شده‌اند و آن را بدین شکل تصویر می‌کردند که ابتدا انار به صورت اصلی به همراه شکوفه‌ای که از دهانش روییده رسم می‌شد. بعدها این انار را به شکل ترک‌خورده

نشان می‌دادند و در نهایت گل معروف شاه‌عباسی به وجود آمد [\(Azarpaad and Heshmai Razavi, 1993\)](#). پراکندگی این نگاره به شکل‌ها و شیوه‌های گوناگون در هنر ساسانی و فرش‌بافی فارس به حدی است که پس از گل هشت پر پازیریک آن را باید پرپرکت‌ترین نقش‌مایه باستانی در هنر فرش‌بافی دانست. تقریباً تمامی فرش‌های اشکالی فارس و حتی نقشه‌های منظم غیر اشکالی، ماهی درهم و نیز فرش‌های قفقاز، صورتی و حالتی از این نقش‌مایه در خود دارند. این نگاره دیرین سال که در مغرب زمین به نخل بادبزی و نیلوفر آبی شهرت یافته و در فارس به شکل ساده‌تر و طبیعی‌تر آن گل کنگر می‌گویند، متداول‌ترین نگاره فرش‌بافی دوره صفوی را به وجود آورده است [\(Parhaam, 1991, p. 25\)](#). شایان ذکر است که گل‌های شاه‌عباسی عمدتاً در زمینه نقوش ختایی به ظهور می‌رسند. گویی ختایی همچون ریسمانی است که آرایه‌های مذکور را بدان بسته‌اند [\(Aghdasie, 1957, p. 6\)](#) گل‌های شاه‌عباسی با گردش‌های ختایی معنا پیدا می‌کنند، ختایی هم مانند اسلیمی‌ها، قانون‌ها و مبانی خاص تکنیکی و بصری خود را دارند که حفظ و رعایت آن موجب زیبایی، لطافت و بداعت در این آثار می‌شود [\(Shaebani khatib, 2008, p. 101\)](#). ساختار

۱. گل شاه‌عباسی در تزیینات و آرایه‌ها چه در متن کار و چه در حاشیه‌ها به عنوان نقش اصلی مورد توجه طراحان و هنرمندان قرار گرفته است. اگرچه نقش این گل در آرایه‌های پیش از صفوی حضور و کاربرد داشته، اما بهره‌گیری گسترده از این نقش و نقوش ختایی بر روی پارچه‌ها، قالی‌ها، کاشی‌ها، نگارگری و نقاشی‌ها بر روی ظروف فلزی و سفالینه‌ها و سایر موارد هنری در دوره شاه‌عباس اول صفوی (۹۹۵-۱۰۲۸ق) چنان گسترش یافت که به گل‌های شاه‌عباسی تغییر نام داد، به طوری که گروهی ابداع آن را به همین زمان نسبت داده‌اند [\(Azarpaad and Heshmai Razavi, 1993, p. 110\)](#). از این زمان به بعد، کاربرد عنوان ختایی در متون متوقف شد و عنوان گل‌های شاه‌عباسی و یا شاه صفی در اشکال مختلف رواج یافت [\(Aghdasie, 1957, p. 35\)](#).

۲. این گل‌ها به گل‌های شیخ صفی نیز مشهور هستند که به دلیل علاقه مفراط سرکردگان این سلسله به جد اعلایشان شیخ صفی بوده است [\(Yasavoli, 1991, p. 44\)](#).

۳. گل شاه‌عباسی بر روی بند اصلی ختایی قرار گرفته و خود منشأ بسیاری از تزیینات روی بند ختایی است. گل شاه‌عباسی در دو قالب بیضی و دایره ارائه می‌گردد، چون این گل جزو گل‌های متقارن است، در طریقه رسم آن به نیمی از گل اشاره می‌شود. ابتدا خط تقارن را کشیده یا فرض می‌کنند و سپس گل را با توجه به مراحل می‌کشند: ۱. تخمک و هسته گل رسم می‌شود. ۲. گلبرگ‌ها به مرکزیت تخمک گل و حول هسته گل از پایین به بالا و از کوچک به بزرگ کشیده می‌شود. ۳. فضای بین گلبرگ‌ها با چاک گل پر می‌شود. ۴. در انتها از روی خط تقارن گل را قرینه‌سازی و کامل می‌کنند [\(Khakighi, 2003, p. 197\)](#).

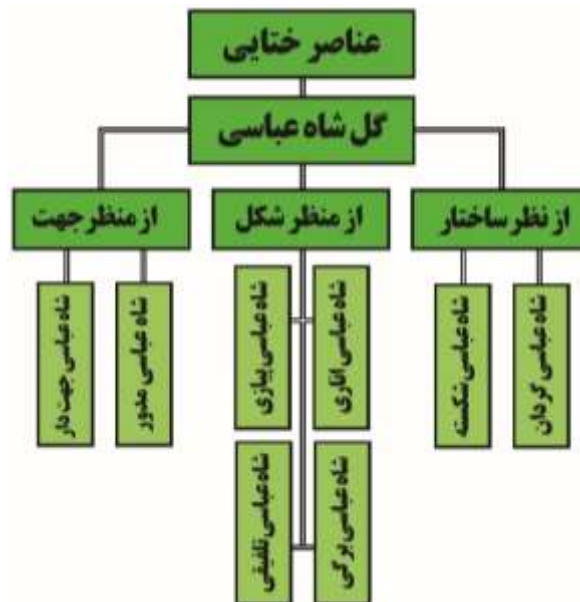
۴. بنابراین می‌توان گفت ویژگی کلی گل‌های شاه‌عباسی عبارت‌اند از: ۱. همه آن‌ها از گل انار و نیلوفر اقتباس شده‌اند. ۲. همگی دارای یک فرم مدور تخم‌مرغی شکل هستند. ۳. همه از یک فرم در مرکز گل برخوردار هستند. ۴. برای تزیین بندهای ختایی و (کمتر اسلیمی) به کار می‌روند. ۵. به فراخور تزیینات متعدد، دارای تنوع هستند. ۶. در اکثر هنرهای سنتی این گل دیده می‌شود. ۷. به دلیل پیشینه مقدس و اسطوره‌ای آن در هنرهای اسلامی، مورد توجه زیادی واقع شده است. ۸. در اکثر قالی‌های موجود، نقش این گل مشترک بوده و اکثراً در رنگ باهم تفاوت دارند.

ارزیابی و تحلیل قرار گرفته‌اند. از منظری می‌توان به نحوه طراحی آن اشاره کرد که شامل دو گونه شاه‌عباسی گردان و شاه‌عباسی شکسته است. از منظر شکل می‌توان به چهار گونه کلی شاه‌عباسی پیازی، شاه‌عباسی اناری، شاه‌عباسی برگ‌ی و شاه‌عباسی تلفیقی اشاره نمود. از منظر جهت نیز این نقش قابل بررسی است. اگرچه این تفکیک در مرز باریکی قابل انفکاک است، اما با تحلیل گونه‌ها می‌توان تفاوت در سبک نقش‌بندی آن را ملاحظه نمود. نمودار زیر در خصوص تفکیک نوع، شکل و حالات آرایه گل شاه‌عباسی است که در تحلیل‌های عناصر رایج در دوره‌های صفوی و قاجار، قابل بررسی و ارزیابی است (نمودار ۱).

درونی این نقش‌مایه‌ها هنرمندانه و تخیل است و اشکال گوناگون نیلوفر آبی یا گل صدتومانی در اینجا نقش طرح مرکزی را بر عهده می‌گیرند. لبه‌های این آرایه مضرس است که نه تنها باعث افزایش خاصیت تزئینی ذاتی آن‌ها می‌شود، بلکه آن‌ها را به آسانی بیشتر قابل تطبیق با موقعیتشان در طرح می‌سازد (Pope and Ackerman, 2008, p. 2673).

انواع گل شاه‌عباسی

گل‌های شاه‌عباسی منقوش در قالی، از چند منظر قابل بررسی هستند که در دسته‌بندی‌های جداگانه مورد

نمودار ۱: گونه‌های مختلف نقش گل شاه‌عباسی (مأخذ: نگارندگان)

متعددی از آن باقی‌مانده^۱ است. نکته قابل توجه، امکان افزایش تعداد و اندازه گلبرگ‌هاست که به سهولت، تغییر اندازه این نوع گل شاه‌عباسی را میسر کرده است. در خصوص تزئینات، تنوع در هسته اصلی و گل‌برگ‌ها دیده می‌شود که منجر به نقش‌پردازی فوق‌العاده در این نمونه‌ها شده است. به لحاظ رنگی نیز علاوه بر هسته و گلبرگ‌ها، حضور ملحقاتی در اندرون و بر جدار بیرونی گل‌ها، منجر به تنوع در این بخش شده است.

آرایه گل شاه‌عباسی اناری: یکی از فراوان‌ترین نمونه‌های شاه‌عباسی، گل شاه‌عباسی اناری است. وجه تسمیه این گل اشاره به فرم هسته مرکزی آن است و یا چینش انار گونه گل برگ‌ها که در کنار هم نظم یافته‌اند. کاربرد این گل در دوره صفوی نمود ویژه‌ای داشته و تنوع در اندازه و تزئینات مشهود است. اگرچه نمونه‌هایی با اندازه بسیار کوچک (چنانکه در دوره‌های متأخرتر رواج یافت) کمتر دیده شده، اما قالی‌هایی با فرم‌های بزرگ گل شاه‌عباسی، متداول بوده و نمونه‌های

۱. بر مبنای مشاهده در موزه‌ها و یا تطبیق با مقیاس انسانی، اندازه برخی گل‌های شاه‌عباسی در نمونه‌های مذکور تا قطر ۳۵ سانتی‌متر تخمین زده می‌شود.

آرایه گل شاهعباسی پیازی: یکی از گونه‌های شاخص شاه عباسی، آرایه شاهعباسی پیازی است. این گل وجه متمایزی از گل‌های شاهعباسی را به نمایش می‌گذارد، به‌گونه‌ای که تمامی گل‌برگ‌ها از یک هسته مرکزی روییده و یک‌به‌یک و متوالی، بخش میانی گل را در برگرفته‌اند و این‌گونه فرم پیاز را بازمی‌نمایانند. بر این مبنا، مبدأ رویش گل که فرمی مشخص دارد، بیش از سایر نمونه‌های شاهعباسی، برجسته و مشهود است. اندازه گلبرگ‌های این گل هم‌اندازه نبوده از پایین به بالا افزایش اندازه و طول دارند و این مسئله (برخلاف نمونه‌های اناری)، مانعی در برابر تعدد بیشتر گل‌برگ‌ها در این نمونه است. همچنین، عدم امکان تنوع در رنگ‌پردازی گسترده و محدودیت در افزایش ابعاد این نمونه، نسبت به سایر گونه‌های شاهعباسی مشهود است.

آرایه گل شاهعباسی برگی: آرایه گل شاهعباسی برگی، گونه‌ای از انواع گل شاهعباسی است که گلبرگ‌های متمایز و چشم‌گیری دارد که جلوه متمایزی از برگ‌های شعله‌ای و یا برگ‌ختابی را به نمایش گذاشته است و یا نقشی ترکیبی از آن را به وجود آورده است. تنوع در این نمونه نیز بسیار است و نمونه‌های ساده و یا پرتئین آن، به فراخور اندازه، رنگ و یا تعدد گل‌برگ‌ها و تنوع فرم آن مشاهده می‌شود. در بیشتر موارد، هسته درونی گل شاهعباسی با فرمی ساده است که افزودن برگ‌های بیرونی، آن را به این نمونه بدل کرده است.

آرایه گل شاهعباسی گردان و شکسته: آرایه شاهعباسی را به شیوه‌های گوناگون نقش و آراسته‌اند. در برخی قالبی‌ها به فراخور نوع، سبک و یا تکنیک بافت آن، گل‌های شاهعباسی همچون سایر نقوش با خطوط گردان اجرا شده و یا نیز حاصل خطوط مستقیم و مورب است که نمونه‌های شکسته را موجب شده است. این سبک اجرا، اگرچه (اکثراً) حاصل محدودیت‌های فنی بافت بوده، اما جلوه متمایز را به وجود آورده است. گل‌های شاهعباسی که به‌صورت شکسته اجرا شده‌اند امکان افزایش بیش حد اندازه ابعاد و یا تنوع تئینات را ندارد.

آرایه گل شاهعباسی تلفیقی: گل شاهعباسی با توجه به ظرفیت بالای تنوع و تئین در ترسیم آن، مستعد نقش شدن در انواع مختلفی است. گاهی از تلفیق چند گل شاهعباسی و قرار دادن چند نمونه در درون یکدیگر و یا افزایش یا سرهم نمودن گل‌برگ‌ها و گاهی نیز با اتصال چند نوع گل و یا قرار دادن آن در یک قاب و گاه استفاده از آن به‌عنوان قاب (برای نقوش تئینی دیگر از جمله تصویری) می‌توان از این ظرفیت بالای تنوع‌پذیری نقش، در طراحی قالبی‌ها استفاده نمود.

نقش‌پردازی گل شاهعباسی در قالبی‌های دوره صفوی

آرایه گل شاهعباسی، از گونه نقوش رایج و پرباربرد در دوران مختلف قالبی‌بافی و به‌ویژه دوره صفوی است. این نقش‌مایه به‌عنوان عنصری اصلی در گونه‌های افشان شاهعباسی و یا واگیره‌ای (ماهی‌درهم، خشتی و غیره) و یا به‌عنوان عنصری ثانوی در طرح‌های مختلفی همچون محرابی، لچک‌ترنج، شکارگاه و غیره به‌کار گرفته شده است. فراوانی کاربرد این آرایه در قالبی‌های صفوی نشان از جایگاه مهم آن در نقش‌پردازی این دوره داشته است.

در طرح‌های متعددی از دوره صفوی می‌توان آرایه گل شاه عباسی را مشاهده نمود که بنا بر ماهیت طرح به‌عنوان آرایه ای اصلی و یا تکمیلی مورد استفاده بوده است. گل شاه عباسی، بیش از همه، در نمونه‌های گردان کاربرد داشته و البته در معدود نمونه‌هایی نیز به‌صورت شکسته اجرا شده است. بیش از همه، نمونه‌های افشان شاهعباسی قابل‌توجه است و این آرایه به‌عنوان عنصری اصلی و شاخص، با تنوع در فرم، رنگ و تئینات در آن‌ها نمود یافته است (تصاویر ۱-۴). نمونه شاخص آن، یک‌تخته قالبی افشان شاهعباسی منتسب به کارگاه سلطنتی شاهعباس است که در موزه فرش مشهد نگهداری می‌شود (تصویر ۱) که در آن تنوع انواع گل از نظر نوع، تئینات و رنگ قابل‌مشاهده است. همچنین، اندازه گل‌های شاهعباسی، نسبت به ابعاد فرش، نسبتاً بزرگ نقش شده است. در سایر نمونه‌ها نیز تمرکز بر کاربرد گل‌های شاهعباسی و نمود آن در متن و حواشی با تنوع در همه وجوه، مشهود است.

تصویر ۱: (راست) قالی افشان شاه‌عباسی صفوی (شماره ۱۷ از جدول ۲۱)

تصویر ۲: (چپ) قالی افشان شاه‌عباسی صفوی (شماره ۲ از جدول ۲۱)

تصویر ۳: (راست) قالی افشان شاه‌عباسی صفوی (شماره ۲۵ از جدول ۲۱)

تصویر ۴: (چپ) قالی افشان شاه‌عباسی صفوی. قالی افشان. اصفهان. سده ۱۱ق. (۲۹۵×۲۹۲). نامشخص. ([Url:1](#))

همچون واگیره‌ای و خشتی (نمونه ۳۷ از جدول ۴-۲) این آرایه به‌عنوان عنصری فرعی مورد استفاده بوده است. در بیشتر طرح‌های این دوره اعم از لچک‌ترینج، محرابی، واگیره‌ای، باغی و گلستان و شکارگاه نیز می‌توان این نقش را مشاهده نمود.

این نمونه قالی‌ها که چندین نوع از آن موجود است، دارای نقوش مؤکد ختایی و به‌ویژه شاه‌عباسی است. در جدول ۱، بروز این نقش در زمینه قالی‌های صفوی نشان داده شده است. بیش از همه، گونه‌هایی افشان قابل مشاهده است (نمونه‌های ۵، ۹، ۱۳، ۱۹، ۲۳، ۲۴). در گونه‌های دیگر طرح،

جدول ۱: تنوع نقوش شاهعباسی اناری در قالی‌های دوره صفوی (مأخذ: نگارندگان)

					تصویر، شماره و منبع
۲۶ از جدول ۲۱	۲۲ از جدول ۲۱	۲۷ از جدول ۲۱	۴ از جدول ۲۱	۱۹ از جدول ۲۱	
					تصویر، شماره و منبع
۳۶ از جدول ۲۱	۹ از جدول ۲۱	۱۳ از جدول ۲۱	۲۴ از جدول ۲۱	۵ از جدول ۲۱	

متمایز بهره برده و گزیده‌گزین استفاده شده‌اند و برخی شامل تعداد بیشتری رنگ در گلبرگ‌ها و جریئات هستند (نمونه های ۱۵، ۱۸، ۲۳). از منظر اندازه اگرچه نمی‌توان تطبیق مشخصی (با توجه به اندازه‌های قالی و نسبت درصد مساحت آرایه مذکور) به عمل آورد، اما گرایش به گل‌های درشت در زمینه قالی مشهود و نمونه‌های کوچک، همچون انواع گل‌ریز و ریزه‌ماهی به‌ندرت مشاهده می‌شود.

انواع آرایه‌ها گل شاهعباسی در قالی‌های دوره صفوی
آرایه گل شاهعباسی اناری: بررسی گونه‌های گل شاهعباسی اناری در دوره صفوی، بیانگر تعدد در انواع، تزئینات، رنگ و اندازه‌های آن است. در جدول ۲ می‌توان تنوع در نقش‌پردازی این آرایه را در قالی‌های این دوره از ساده‌ترین گل (نمونه‌های ۴، ۱۸، ۲۷) تا پر تزئین‌ترین‌ها (نمونه‌های ۲۸، ۱۶-۱۷) را مشاهده نمود. از منظر رنگ، برخی با کمترین تعداد رنگ (نمونه‌های ۴، ۱۵، ۱۸) اجرا شده‌اند که تنها از دو رنگ

جدول ۲: تنوع نقوش شاهعباسی اناری در قالی‌های دوره صفوی (مأخذ: نگارندگان)

					تصویر، شماره و منبع
۱۷ از جدول ۲۱	۱۸ از جدول ۲۱	۲۳ از جدول ۲۱	۴ از جدول ۲۱	۱۶ از جدول ۲۱	
					تصویر، شماره و منبع
۸ از جدول ۲۱	۳۸ از جدول ۲۱	۱۵ از جدول ۲۱	۲۸ از جدول ۲۱	۱۶ از جدول ۲۱	

					تصویر، شماره و منبع
۱۶ از جدول ۲۱	۹ از جدول ۲۱	۱۶ از جدول ۲۱	۳۴ از جدول ۲۱	۲۷ از جدول ۲۱	

نمود. همچنین، برخی نمونه‌ها به ساده‌ترین فرم ممکن نقش شده‌اند (نمونه ۲۹) و برخی حاوی ترکیبات متعدد و گلبرگ‌ها و ملحقات فراوان هستند (نمونه‌های ۵، ۷، ۲۶). از منظر رنگ‌پردازی باید بر این نکته تأکید شود که نقش شدن این آرایه مستلزم استفاده از دو یا چندرنگ در گلبرگ‌ها برای تفکیک بصری است و نمونه‌های تک‌رنگ یا دو رنگ به‌ندرت کار شده است. برخی از این گل‌ها با کمترین میزان تنوع رنگی (نمونه‌های ۹، ۱۵، ۲۹) و برخی دیگر رنگ‌پردازی متعددی دارند (نمونه‌های ۵، ۲۵، ۲۹).

آرایه گل شاهعباسی پیازی: گونه دیگر پرتکرار در قالی‌های دوره صفوی، آرایه گل شاهعباسی پیازی است. این گل که جلوه بصری مزین‌تری دارد، امکان نقش شدن هم‌زمان با گونه‌های دیگر شاهعباسی را در یک قالی دارد. نمونه‌های دوره صفوی گل شاهعباسی پیازی در جدول ۳ آمده است که از منظر تنوع ابعاد، رنگ و ترکیبات قابل‌بررسی است. به لحاظ ابعاد و میزان ترکیبات، اگرچه مقیاس مشخصی برای تطبیق در این زمینه وجود ندارد، اما با توجه به جزییات می‌توان به نمونه‌های کوچک‌اندازه و ساده‌تر (نمونه‌های ۱۶، ۲۹) و نمونه‌های بزرگ‌تر و پرتئین (نمونه‌های ۵، ۷، ۲۵-۲۶) اشاره

جدول ۳: تنوع نقوش شاهعباسی پیازی در قالی‌های دوره صفوی (مأخذ: نگارندگان)

					تصویر، شماره و منبع
۲۹ از جدول ۲۱	۲۶ د از جدول ۲۱	۲۶ ج از جدول ۲۱	۲۶ ب از جدول ۲۱	۲۶ الف از جدول ۲۱	
					تصویر، شماره و منبع
۷ از جدول ۲۱	۲۸ از جدول ۲۱	۵ ب از جدول ۲۱	۵ الف از جدول ۲۱	۱۶ از جدول ۲۱	
					تصویر، شماره و منبع
۱۶ از جدول ۲۱	۱۵ از جدول ۲۱	۲۵ از جدول ۲۱	۹ ب از جدول ۲۱	۹ الف از جدول ۲۱	

گلبرگ‌های پهن، شعله‌ای و برگی بهره برده است. مشاهده نمونه‌های این گل در قالی‌های دوره صفوی نشان از اندازه

آرایه گل شاهعباسی برگی: یکی از انواع نقوش پرتکرار در قالی‌های دوره صفوی، آرایه شاهعباسی برگی است که از

۱. به لحاظ تزیینات و آراستگی گل‌ها نیز ساده‌ترین نقوش (نمونه‌های ۲۵-۲۷، ۳۰) تا نقوش مزین و پرکار (نمونه‌های ۶، ۱۴، ۲۸) مشاهده می‌شود. از منظر رنگ‌پردازی می‌توان ساده‌ترین گونه‌ها را در این مجموعه یافت، چراکه قابلیت تک و یا دورنگ اجرا شدن با توجه به فرم آن (نمونه‌های ۲، ۲۵، ۲۷) و یا تنوع در رنگ‌پردازی آن فراهم است (نمونه‌های ۶، ۲۸).

نسبتاً بزرگ و تزیینات پرشمار دارد که آن را به آرایه زینتی به خصوص بدل نموده است. از این منظر، تنوع آرایه شاه عباسی برگی از لحاظ فرم و تزیینات، آراستگی و رنگ‌پردازی قابل‌بررسی است. برخی نمونه‌های شاه‌عباسی برگی با گلبرگ‌های برگی کوچک‌تر و مجزا نقش شده‌اند (نمونه‌های ۴، ۶، ۲۶، ۳۶)، اما در برخی نمونه‌های دیگر، شاهد پیوستگی برگ‌ها در بخش بیرونی هستیم (نمونه‌های ۶، ۱۴).

جدول ۴: تنوع نقوش شاه‌عباسی برگی در قالی‌های دوره صفوی (مأخذ: نگارندگان)

					تصویر، شماره و منبع
۳۰ از جدول ۲۱	۶ الف از جدول ۲۱	۴ از جدول ۲۱	۲۶ از جدول ۲۱	۲۷ از جدول ۲۱	
					تصویر، شماره و منبع
۱۴ از جدول ۲۱	۱۰ از جدول ۲۱	۲ از جدول ۲۱	۲۸ از جدول ۲۱	۳۶ از جدول ۲۱	
					تصویر، شماره و منبع
۶ ب از جدول ۲۱	۶ ج از جدول ۲۱	۳۱ از جدول ۲۱	۱۴ از جدول ۲۱	۲۵ از جدول ۲۱	

دیگر نشان می‌دهد. از منظر نوع می‌توان انواع نمونه‌های شاه عباسی به صورت شکسته را مشاهده نمود. برخی نمونه‌های شکسته شامل گل شاه‌عباسی اناری (نمونه‌های ۴، ۳۴) پیازی (نمونه ۳۴) و بعضی نیز به صورت برگی اجرا شده‌اند (نمونه‌های ۱۴، ۲۷، ۳۲، ۳۴). از منظر رنگ‌پردازی نیز نمونه‌هایی با کمترین تنوع رنگ (نمونه‌های ۴، ۳۴) تا نمونه‌هایی با تنوع در رنگ‌پردازی (نمونه‌های ۴ب، ۱۴) مشاهده می‌شود.

آرایه گل شاه‌عباسی شکسته: همان‌گونه که ذکر شد، با توجه به نوع و ماهیت طرح‌پردازی در قالی و الزامات بافت، امکان نقش‌شدن گل شاه‌عباسی به صورت شکسته و با خطوط مستقیم و مورب نیز وجود دارد و این آرایه در قالی‌های دوره صفوی نیز دیده شده است. اگرچه تمام انواع گل شاه عباسی، قابلیت نقش‌شدن به صورت شکسته را دارند، اما فراوانی آن نسبت به نقوش گردان بسیار کمتر است. شکل منقوش شدن این نقش، سادگی آن را نسبت به گونه‌های

جدول ۵: تنوع نقوش شاهعباسی شکسته در قالی‌های دوره صفوی (مأخذ: نگارندگان)

				تصویر، شماره و منبع
۲۴ از جدول ۲۱	۴ ب از جدول ۲۱	۴ الف از جدول ۲۱	۳۲ از جدول ۲۱	
				تصویر، شماره و منبع
۱۴ از جدول ۲۱	۱۲ از جدول ۲۱	۳۶ از جدول ۲۱	۲۷ از جدول ۲۱	

آرایه گل شاهعباسی تلفیقی: تنوع نقش‌پردازی در گل‌های شاهعباسی در قالی‌های دوره صفوی به حدی است که گونه‌های متفاوتی از این آرایه در قالی‌های مذکور نقش شده است. برخی از این نمونه‌ها دارای ترتینات پرشماری هستند و یا به صورت ترکیبی از تلفیق چند گل شاهعباسی حاصل شده‌اند. در جدول ۶ می‌توان مجموعه‌ای از این آرایه‌ها را

مشاهده نمود که عمدتاً از تکرار چندباره گل‌ها به صورت تودرتو (نمونه‌های ۷-۸، ۲۸، ۳۵) و یا فرارگیری و اتصال توأمان دو گل (نمونه‌های ۹ الف-ج) به وجود آمده‌اند. نمونه‌های اخیر اگرچه به میزان کمتری به لحاظ فراوانی نقش، استفاده شده‌اند، اما از منظر ترتین و جلوه‌ی بصری، نقش ممتازی در ترتین قالی‌های دوره صفوی داشته‌اند.

جدول ۶: تنوع نقوش شاهعباسی تلفیقی در قالی‌های دوره صفوی (مأخذ: نگارندگان)

				تصویر، شماره و منبع
۳۵ از جدول ۲۱	۸ از جدول ۲۱	۱۶ از جدول ۲۱	۷ از جدول ۲۱	
				تصویر، شماره و منبع
۲۸ از جدول ۲۱	۹ ج از جدول ۲۱	۹ ب از جدول ۲۱	۹ الف از جدول ۲۱	

نقش‌پردازی گل شاه‌عباسی در قالی‌های دوره قاجار

آرایه‌ی گل شاه‌عباسی یکی از گونه‌های نقوش رایج و پرباربرد در دوره‌های مختلف قالی‌بافی و همچنین دوره قاجار است. این نقش‌مایه به‌عنوان عنصری اصلی یا فرعی در گونه‌های مختلف طرح مورد استفاده بوده است. اهمیت این نقش‌مایه و توجه به قابلیت‌های مختلف آن و امکان دخل و تصرف در تمامی وجوه ترسیم آن، منجر به افزایش علاقه طراحان به این عنصر تزئینی در دوره قاجار شده است. در طرح‌های متعددی از دوره قاجار می‌توان آرایه گل شاه‌عباسی را ردیابی

نمود که به‌عنوان آرایه‌ای اصلی و یا تکمیلی در قالی‌های دوره قاجار مورد استفاده بوده است. گل شاه‌عباسی در این دوره، هم در نمونه‌های گردان و هم گونه‌های شکسته، اجرا شده است. با توجه به تعدد طرح‌های شکسته در این دوره، نمونه آرایه مذکور با فرم شکسته، بیش از دوره صفوی است. نمونه طرح‌های افشان شاه‌عباسی دوره قاجار، مجموعه‌ای متنوع از عناصر شاه‌عباسی در اشکال، رنگ‌ها و اندازه‌های مختلف را نشان می‌دهد (تصاویر ۵-۷).

تصویر ۵: (راست). قالی افشان شاه‌عباسی دوره قاجار (شماره ۱ از جدول ۲۲)

تصویر ۶: (چپ). قالی واگیره‌ای شاه‌عباسی دوره قاجار (شماره ۱۳ از جدول ۲۲)

تصویر ۷: قالی افشان شاه‌عباسی دوره قاجار (شماره ۱۶ از جدول ۲۲)

شاه‌عباسی، اندازه گل‌ها کوچک‌تر شده تا حدی که برخی نمونه‌ها، افشان گل‌ریز نام‌گذاری شده‌اند. در جدول ۹، بروز

مسئله قابل‌توجه، تنوع در اندازه گل‌های شاه‌عباسی است که از تصاویر مذکور نیز، قابل ارزیابی است. با تعدد گل‌های

۸، ۱۰، ۱۴ در سبک نیمه‌گردان و یا شکسته). در بیشتر طرح‌های این دوره اعم از لچک‌ترنج، محرابی، واگیره‌ای (و ماهی درهم) و تصویری نیز می‌توان این نقش را مشاهده نمود.

این نقش در زمینه قالی‌های دوره قاجار نشان داده شده که بیش از همه گونه‌های افشان قابل‌مشاهده است (نمونه‌های ۲، ۱۲، ۱۵، ۱۷، ۲۰، ۲۹ به‌صورت گردان) و (نمونه‌های

جدول ۹: تنوع نقوش شاهعباسی در قالی‌های دوره قاجار (مأخذ: نگارندگان)

تصویر، شماره و منبع				
				
۱۷ از جدول ۲۲	۱۰ از جدول ۲۲	۸ از جدول ۲۲	۷ از جدول ۲۲	۲ از جدول ۲۲
تصویر، شماره و منبع				
				
۲۰ از جدول ۲۲	۲۹ از جدول ۲۲	۱۵ از جدول ۲۲	۱۴ از جدول ۲۲	۱۲ از جدول ۲۲

افشان گل‌ریز) تا گل‌های بسیار درشت (در نمونه‌های افشان گل‌درشت) استفاده شده است. تعداد گلبرگ‌ها در این نمونه‌ها حائز اهمیت است. بعضی با تعداد اندکی گلبرگ (نمونه‌های ۲۰ الف، ج، د، ۱۶ الف، ج) و برخی دیگر با تعداد گلبرگ پرشمار ترسیم شده‌اند (نمونه‌های ۲۶، ۵۰، ۸۳ و ۱۴۱ از جدول ۴-۱۱). از منظر جزئیات‌پردازی می‌توان گونه‌های مختلفی را از این دوره مشاهده کرد. برخی نمونه‌ها با ساده‌ترین شکل و کمترین جزئیات نقش شده‌اند (نمونه‌های ۴۵، ۵۰) و برخی دیگر با تنوع و فراوانی در جزئیات و ملحقات نقش شده‌اند (نمونه‌های ۱۶، ۳۰). از لحاظ رنگ‌پردازی، گونه‌های شاهعباسی اناری، شامل انواع تک و یا دو رنگ (نمونه‌های ۱۲، ۲۰ ب) و نمونه‌های با رنگ‌پردازی چندگانه هستند (نمونه‌های ۲۳، ۳۰).

انواع آرایه‌های گل شاهعباسی در قالی‌های دوره قاجار آرایه گل شاهعباسی اناری: طبق تعریفی که از نقوش شاهعباسی اناری ارائه شد، فرم این گل یا برگرفته از تزیینات هسته مرکزی است و یا اشاره به نحوه چینش گلبرگ‌ها حول هسته مرکزی دارد. در قالی‌های دوره قاجار، نمونه‌های شاهعباسی اناری، با تنوع گسترده‌ای نمود یافته است. در جدول ۱۰، نمونه‌هایی از این نقوش در قالی‌های این دوره آورده شده است. تنوع در این نقوش حاصل تغییر در اندازه، تزیینات و رنگ است. لازم به تأکید است که اگرچه متغیر اندازه در مقیاس ثابت، قابل ارزیابی است، اما در مجموع می‌توان اشاره کرد که تنوع در اندازه‌های گل‌های شاهعباسی در دوره قاجار، بیش از دوره‌های پیشین بوده و به فراخور نوع طرح‌پردازی قالی، از گل‌های بسیار ریز (در نمونه‌های ریزه‌ماهی و

جدول ۱۰: تنوع نقوش شاهعباسی اناری در قالی‌های دوره قاجار (مأخذ: نگارندگان)

					تصویر، شماره و منبع
۴۰ از جدول ۲۲	۲۰ ب از جدول ۲۲	۱۶ ب از جدول ۲۲	۱۶ الف از جدول ۲۲	۲۰ الف از جدول ۲۲	
					تصویر، شماره و منبع
۴۲ الف از جدول ۲۲	۲۰ د از جدول ۲۲	۲۰ ج از جدول ۲۲	۲۳ از جدول ۲۲	۴۵ از جدول ۲۲	
					تصویر، شماره و منبع
۴۳ از جدول ۲۲	۳۰ از جدول ۲۲	۱۲ از جدول ۲۲	۴۲ ب از جدول ۲۲	۱۹ از جدول ۲۲	

کلی بهره برده‌اند (نمونه‌های ۴، ۶، ۷، ۲۳، ۲۲، ۳۶) و برخی با تعدد در رنگ‌پردازی ترسیم شده‌اند (نمونه‌های ۵، ۱۲، ۳۱). از منظر ترکیبات نیز شاهد تنوع در این نمونه‌ها هستیم. بعضی نمونه‌ها ساده و کم‌ترتین (نمونه‌های ۵، ۳۶) و برخی دیگر دارای ملحقات و جزئیات تکمیلی فراوان هستند (نمونه‌های ۳۱، ۳۹، ۳۷).

آرایه گل شاهعباسی پیازی: گل شاهعباسی پیازی در قالی‌های دوره قاجار، جلوه بصری مزینی به این مجموعه بخشیده است. گل‌های شاهعباسی اناری قاجاری نیز از منظر تنوع ابعاد، رنگ و ترکیبات قابل ارزیابی است. برخی از این نمونه‌ها، کوچک‌اندازه نقش‌شده (نمونه‌های ۲۳، ۳۲) و نمونه‌های دیگری دارای گلبرگ‌ها فراوان هستند (نمونه‌های ۶، ۱۲، ۲۴، ۳۱). از منظر رنگ‌پردازی، برخی نمونه‌ها از دو رنگ

جدول ۱۱: تنوع نقوش شاهعباسی پیازی در قالی‌های دوره قاجار (مأخذ: نگارندگان)

					تصویر، شماره و منبع
۳۷ از جدول ۲۲	۲۳ از جدول ۲۲	۲۶ از جدول ۲۲	۳۱ از جدول ۲۲	۳۶ از جدول ۲۲	
					تصویر، شماره و منبع
۵۰ از جدول ۲۲	۵ از جدول ۲۲	۳۹ از جدول ۲۲	۷ از جدول ۲۲	۴ از جدول ۲	

					تصویر، شماره و منبع
۳۲ از جدول ۲۲	۶ از جدول ۲۲	۲۴ از جدول ۲۲	۱۲ از جدول ۲۲	۳ از جدول ۲۲	

۲۲، ۳۰، ۳۸). به لحاظ تزیینات و آراستگی گل‌ها نیز از ساده‌ترین نقوش (نمونه‌های ۲۵، ۳۰ الف، ۳۵) تا نقوش مزین و پرکارتر (نمونه‌های ۲۲، ۳۸) مشاهده می‌شود. از منظر رنگ‌پردازی نیز برخی به صورت تک و یا دورنگ اجرا شده‌اند (نمونه ۲۰) و یا تنوع و تعدد در رنگ‌پردازی مشهود است (نمونه‌های ۲۲، ۲۷، ۲۸).

آرایه گل شاهعباسی برگی: گونه شاهعباسی برگی نیز در مجموعه گل‌های شاهعباسی قاجاری، بزرگ‌اندازه و دارای تزیینات پرشمار است. تنوع این آرایه از منظر فرم و تزیینات، آراستگی و رنگ‌پردازی قابل‌بررسی است. برخی نمونه‌های برگی با گلبرگ‌های برگی کوچک‌تر و مجزا نقش شده‌اند (نمونه‌های ۲۵، ۲۷، ۳۰ الف)، اما در برخی دیگر، پیوستگی برگ‌ها در بخش بیرونی مشهود است (نمونه‌های ۳، ۲۰،

جدول ۱۲: تنوع نقوش شاهعباسی برگی در قالی‌های دوره قاجار (مأخذ: نگارندگان)

					تصویر، شماره و منبع
۴۷ از جدول ۲۲	۲۰ از جدول ۲۲	۲۵ از جدول ۲۲	۱۶ از جدول ۲۲	۲۰ از جدول ۲۲	
					تصویر، شماره و منبع
۳۸ از جدول ۲۲	۳۸ از جدول ۲۲	۲۲ از جدول ۲۲	۲۵ از جدول ۲۲	۲۷ از جدول ۲۲	
					تصویر، شماره و منبع
۲ از جدول ۲۲	۳۰ ب از جدول ۲۲	۴۶ از جدول ۲۲	۳۰ الف از جدول ۲۲	۲۸ از جدول ۲۲	

عباسی اناری (نمونه‌های ۸، ۴۲)، برخی دیگر از نمونه‌ها پیازی (نمونه ۳۳، ۴۱) و بعضی نیز به صورت برگی اجرا شده‌اند (نمونه‌های ۴۲، ۴۳). از منظر رنگ‌پردازی نیز نمونه‌هایی از این نوع با کمترین تنوع رنگ (نمونه ۴۱) تا نمونه‌های متنوع در رنگ‌پردازی (نمونه‌های ۸، ۴۲، ۴۸) مشاهده

آرایه گل شاهعباسی شکسته: گونه‌های شکسته در نقوش شاهعباسی دوره قاجار نیز به کثرت مورد استفاده بوده است. بررسی نمونه قالی‌های این دوره نشان‌دهنده کاربرد بیشتر نقوش شکسته، نسبت به دوران پیش از خود دارد. از منظر نوع می‌توان انواع نمونه‌های شاهعباسی به صورت شکسته را مشاهده نمود. برخی نمونه‌های شکسته شامل گل شاه

می‌شود. در برخی از نمونه‌ها فرم گل شاهعباسی، با تجرید ویژه‌ای نقش شده است (نمونه‌های ۸، ۴۸).

جدول ۱۳: تنوع نقوش شاهعباسی شکسته در قالی‌های دوره قاجار (مأخذ: نگارندگان)

				تصویر، شماره و منبع
۴۶ از جدول ۲۲	۴۱ الف از جدول ۲۲	۴۲ الف از جدول ۲۲	۴۲ از جدول ۲۲	
				تصویر، شماره و منبع
۸ از جدول ۲۲	۴۳ ب از جدول ۲۲	۴۸ از جدول ۲۲	۲۳ از جدول ۲۲	

تودرتو (نمونه‌های ۱۶، ۲۲، ۲۱) و یا استفاده از تزیینات پرشمار در مرکز و حواشی این نقش (نمونه‌های ۱۹، ۲۸) به وجود آمده‌اند. در برخی نمونه‌های این دوره، گل شاهعباسی به‌عنوان قابی، حاوی تصاویر مختلف هستند (نمونه ۴۹) که این‌گونه نقوش، در سالیان بعد با تکرر تزیینات، فرم و اندازه، بیشتر موردتوجه قرار گرفت.

آرایه گل شاهعباسی تلفیقی: تنوع نقش‌پردازی در گل‌های شاهعباسی در قالی‌های دوره قاجار بیش از هر دوره دیگری است. برخی از این نمونه‌ها دارای تزیینات پرشماری هستند و یا به‌صورت ترکیبی از تلفیق چند گل شاهعباسی حاصل شده‌اند. در جدول ۱۴ می‌توان منتخبی از این آرایه‌ها را مشاهده نمود که عمدتاً از تکرار چندباره گل‌ها به‌صورت

جدول ۱۴: تنوع نقوش شاهعباسی تلفیقی در قالی‌های دوره قاجار (مأخذ: نگارندگان)

				تصویر، شماره و منبع
۱۹ از جدول ۲۲	۳۸ از جدول ۲۲	۱۶ الف از جدول ۲۲	۴۲ از جدول ۲۲	
				تصویر، شماره و منبع
۲۱ از جدول ۲۲	۲۲ از جدول ۲۲	۲۸ از جدول ۲۲	۴۹ الف از جدول ۲۲	

دوره مشهود است. در نمونه‌های واگیره‌ای و خشتی، لچک‌ترنج، محرابی، باغی یا گلستان نیز این آرایه به‌عنوان عنصری ثانوی حضور دارد. با توجه به امکان کاربرد این آرایه در هر بخشی اعم از متن و حواشی قالی، کمتر طرحی را می‌توان متصور بود که از این نقش در تکمیل آن استفاده نشده باشد.

تطبیق آرایه گل شاهعباسی در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار

آرایه گل شاهعباسی در دوره‌ها و در گونه‌های مختلف قالی طرح شده است. در هر دوره‌های صفوی و قاجار استفاده از این نقش‌مایه کاربرد داشت. بیش از همه می‌توان کاربرد آن را به‌عنوان عنصر اصلی در طرح‌های افشان شاهعباسی مشاهده نمود. تعدد گونه‌های افشان شاهعباسی در این دو

جدول ۱۵: تطبیق گل شاهعباسی در متن قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار (مأخذ: نگارندگان)

دوره صفوی				تصویر شماره و منبع
				
۵ از جدول ۲۱	۲۶ از جدول ۲۱	۱۳ از جدول ۲۱	۱۹ از جدول ۲۲	
دوره قاجار				تصویر شماره و منبع
				
۸ از جدول ۲۲	۱۰ از جدول ۲۲	۱۶ از جدول ۲۲	۲۱ از جدول ۲۲	

تطبیق و مقایسه نقش

تطبیق نمونه‌های گل شاهعباسی از این دو دوره حاکی از آن است که تنوع گل شاهعباسی در دوره‌های صفوی و قاجار، شامل انواع نمونه‌های متداول در دو روش گردان و شکسته است که در اندازه‌های مختلف، با تزیینات و رنگ‌های متنوع مورد استفاده بوده است. در ادامه شناسایی و تحلیل نمونه‌های مختلف در هر دوره به تفصیل آمده و انطباق و مقایسه این نقوش بر طبق انواع متداول آن صورت می‌گیرد.

تطبیق گل شاهعباسی اناری: آرایه گل شاهعباسی اناری در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار، به‌عنوان یکی از پرکاربردترین نقوش کاربرد داشته است. این نقش به‌عنوان عنصر فرعی نقش‌شده و امکان حضور در متن و حواشی قالی را داراست. در جدول ۱۶، تطبیق نمونه‌های شاهعباسی

اناری در دوره‌های صفوی و قاجار آمده است. نمونه‌های موجود از سه منظر قابل تطبیق‌اند: از منظر سادگی یا آراستگی، تزیینات و ملحقات و رنگ. در هر دو دوره شاهد نمونه‌های متنوعی از گل‌های شاهعباسی اناری هستیم که به انحای مختلف و با تزیینات، ملحقات و تنوع رنگی گسترده‌ای قابل مشاهده هستند. در این بین، گل‌های شاهعباسی اناری دوره صفوی، ساده و با پیچیدگی‌های کمتری نسبت به نمونه‌های دوره قاجار نقش شده‌اند (تصاویر ۱۸، ۳۶ صفوی در برابر ۱۲، ۳۰ قاجاری از جدول ۱۶). همچنین در جزییات، نمونه‌های دوره قاجار پرکارتر و ریزه‌پردازانه ترسیم شده‌اند (تصاویر ۱۶، ۳۶ صفوی در برابر ۱۶، ۳۰ قاجاری از جدول ۱۶). جز این‌ها می‌توان به لحاظ رنگی نیز تفاوت معناداری در رنگ‌پردازی گونه‌های دوره قاجار مشاهده نمود. نمونه

برده‌اند (تصاویر ۳۰، ۱۶ از جدول ۱۵) و بعضاً سایه‌پردازی (تصویر ۱۲ قاجاری از جدول ۱۶) منجر به لطافت تصویری نقش شده است.

های دوره صفوی با گزیده‌گزینی رنگ و استفاده از رنگ‌های متمایز نقش شده‌اند (تصاویر ۱۶، ۱۸، ۲۶، ۳۸ از جدول ۱۶)، اما نمونه‌های دوره قاجار از طیف گسترده‌تر رنگی بهره

جدول ۱۶: تطبیق گل شاه‌عباسی اناری در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار (مأخذ: نگارندگان)

دوره صفوی				تصویر، شماره و منبع
				
۱۸ از جدول ۲۱	۲۸ از جدول ۲۱	۳۶ از جدول ۲۱	۱۶ از جدول ۲۱	
دوره قاجار				تصویر، شماره و منبع
				
۱۲ از جدول ۲۲	۲۰ از جدول ۲۲	۳۰ از جدول ۲۲	۱۶ از جدول ۲۲	

چندان متفاوتی در نمونه‌های این دو دوره مشاهده نمی‌شود و گویا گونه‌های دوره صفوی الگوی ثابتی برای دوره‌های بعد از خود و همچنین دوره قاجار بوده‌اند. از منظر رنگی نیز تنها تفاوت در تعداد رنگ‌هاست که در مجموع گونه‌های دوره قاجار از طیف وسیع‌تری از رنگ‌ها بهره برده‌اند، اما در نمونه‌های تک یا دو رنگ تفاوت معناداری بین گونه‌های مورد تطبیق مشاهده نمی‌شود (تصویر ۹ صفوی و تصویر ۳۲ قاجاری از جدول ۱۷).

تطبیق گل شاه‌عباسی پیازی: جدول ۱۷، حاوی نمونه‌های شاخص شاه‌عباسی پیازی از دوره‌های صفوی و قاجار است. تطبیق تصاویر نشان می‌دهد که از منظر سادگی، نمونه‌های دوره صفوی از جلوه بصری بیشتری برخوردارند. تصویر ۷ صفوی از جدول ۱۷، اوج نقش‌پردازی در این آرایه را به تصویر کشیده است، اما گونه‌های قاجاری (تصویر ۳۱ و ۳۹ قاجاری از جدول ۱۷) اگرچه با ریزه‌پردازی بیشتری نقش شده‌اند اما در مجموع ساده‌تر هستند. ملحقات و تزیینات

جدول ۱۷: تطبیق گل شاه‌عباسی پیازی در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار (مأخذ: نگارندگان)

دوره صفوی				تصویر، شماره و منبع
				
۹ از جدول ۲۱	۲۱ از جدول ۲۱	۵ از جدول ۲۱	۷ از جدول ۲۱	

دوره قاجار				تصویر، شماره و منبع
				
۲۲ از جدول ۲۲	۵۰ از جدول ۲۲	۳۹ از جدول ۲۲	۳۱ از جدول ۲۲	

فراوانی در درون و بیرون نقش‌مایه ترسیم شده‌اند (تصویر ۳۸ قاجاری در برابر ۶ صفوی از جدول ۱۸). به لحاظ رنگی نیز می‌توان سایه‌پردازی رنگی و گستردگی طیف رنگی را در نمونه های قاجاری به‌وضوح مشاهده نمود، هرچند که گونه‌های دوره صفوی از رنگ‌های سرزنده و گیراتری برخوردارند (نمونه های ۱۴ صفوی در برابر ۱۱ و ۳۸ قاجاری از جدول ۱۸).

تطبیق گل شاه‌عباسی برگی: چنانچه بررسی شد، نمونه‌های شاه‌عباسی برگی به‌صورت متنوع و متعدد در قالی‌های هر دو دوره مورد استفاده بوده است. از منظر سادگی و یا آراستگی، نمونه‌های دوره صفوی با خطوط مشخص و جزئیات کمتری ترسیم شده‌اند (تصاویر ۱۴ الف، ۱۴ ب، ۲۷ صفوی در برابر ۲۰، ۳۸، ۱۱ قاجاری از جدول ۱۸). از منظر تزیینات و ملحقات، نمونه‌های قاجاری پرکارتر و با جزئیات

جدول ۱۸: تطبیق گل شاه‌عباسی برگی در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار (مأخذ: نگارندگان)

دوره صفوی				تصویر، شماره و منبع
				
۲۷ از جدول ۲۱	۱۴ ب از جدول ۲۱	۱۴ الف از جدول ۲۱	۶ از جدول ۲۱	
دوره قاجار				تصویر، شماره و منبع
				
۱۱ از جدول ۲۲	۳۸ از جدول ۲۲	۲۰ از جدول ۲۲	۳۸ از جدول ۲۲	

و یا عشایری در این دوره به نسبت دوره‌های پیش از خود دارد. از منظر سادگی و آراستگی می‌توان نمونه‌های دوره صفوی را ساده و کارکردی دانست که از پیچیدگی به دور هستند (تصاویر ۴ الف، ۳۹ صفوی از جدول ۱۹)، اما نمونه های قاجاری تجریدی‌تر و با پیچیدگی‌های فرمی و شکلی

تطبیق گل شاه‌عباسی شکسته: آرایه گل شاه‌عباسی به‌صورت شکسته در تعداد زیادی از قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار که در سبک شکسته طراحی شده، مشاهده می‌شود، اما گونه‌های دوره قاجار از فراوانی بیشتری برخوردارند و این مسئله نشان از گستردگی تولیدات روستایی

۱۹). به لحاظ رنگ‌پردازی، مانند نمونه‌های پیشین می‌توان ملاحظه نمود که گونه‌های دوره قاجار از تمایز و تنوع شید رنگی و سایه‌پردازی بهره برده‌اند، در صورتی که نمونه‌های دوره صفوی به کمترین رنگ‌ها اکتفا نموده‌اند (تصاویر ۸ و ۴۳ قاجاری در برابر ۳۴، ۳۹ صفوی از جدول ۱۹).

نقش شده‌اند و تنوع در این زمینه بسیار چشم‌گیرتر است (تصاویر ۸، ۳۵ قاجار از جدول ۱۹). جزئیات و ملحقات نقوش دوره صفوی نیز کمتر و صرفاً به‌منظور نمایش ترکیب کلی نقش‌مایه مذکور بوده است (تصاویر ۴ب، ۳۴ صفوی از جدول ۱۹)، اما نمونه‌های دوره قاجار دارای جزئیات تزئینی و اضافی پرشماری هستند (تصاویر ۸، ۳۵ قاجاری از جدول

جدول ۱۹: تطبیق گل شاه‌عباسی شکسته در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار (مأخذ: نگارندگان)

دوره صفوی				تصویر، شماره و منبع
				
۲۹ از جدول ۲۱	۴ ب از جدول ۲۱	۳۴ از جدول ۲۱	۴ الف از جدول ۲۱	
دوره قاجار				تصویر، شماره و منبع
				
۳۵ از جدول ۲۲	۸ از جدول ۲۲	۴۳ از جدول ۲۲	۳۵ از جدول ۲۲	

۳۵ صفوی از جدول ۲۰)، اما در گونه‌های دوره قاجار علاوه بر روش‌هایی که ذکر شد، این آرایه را گاهی به‌عنوان قاب و محملی برای عناصر تصویری و تزئینی دیگر نیز در نظر گرفته‌اند (تصاویر ۴۲، ۴۹ قاجاری از جدول ۲۰). این نکته بعدها در دست طراحان نوگرای متأخر، به کمال مورد استفاده قرارگرفت و نمونه گل‌های شاه‌عباسی به‌عنوان قابی برای تصاویر بنا و یا عناصر حیوانی و انسانی نیز مدنظر بوده است. از لحاظ رنگی نیز نمونه‌های دوره صفوی از طیف مشخصی از رنگ‌های تخت و یکدست برخوردارند، اما گونه‌های دوره قاجار علاوه بر تنوع شیدی و رنگی، دارای سایه‌پردازی هستند (تصاویر ۷، ۹ صفوی در برابر تصاویر ۲۲، ۳۹ قاجاری از جدول ۲۰).

تطبیق گل شاه‌عباسی تلفیقی: گستردگی کاربرد گل شاه‌عباسی و تنوع در نقش‌پردازی آن منجر به بروز نقوش تزئینی متنوع و متعدد شده که با عنوان کلی تلفیقی از اجزای متعددی به وجود آمده است. از منظر سادگی و یا آراستگی این آرایه، نمونه‌های دوره صفوی در برابر گونه‌های دوره قاجار ساده‌تر و از پیچیدگی‌های کمتری برخوردارند. همچنین، نمونه‌های دوره صفوی اگرچه دارای ملحقات و تزئینات پرشماری (بنا به ماهیت این نوع گل) هستند، اما به لحاظ بصری از نمونه‌های دوره قاجار جزئیات کمتری دارند (تصاویر ۷-۸ صفوی در برابر ۲۲، ۳۹ قاجاری از جدول ۲۰). همچنین، نمونه‌های دوره صفوی صرفاً به تلفیق و تودرتوسازی و یا اتصال چند گل اکتفا نموده‌اند (تصاویر ۹،

جدول ۲۰: تطبیق گل شاهعباسی تلفیقی در قالی‌های دوره‌های صفوی و قاجار (مأخذ: نگارندگان)

دوره صفوی				تصویر، شماره و منبع
				
۹ جدول ۲۱	۳۵ جدول ۲۱	۸ جدول ۲۱	۷ از جدول ۲۱	
دوره قاجار				تصویر، شماره و منبع
				
۴۹ جدول ۲۲	۴۲ جدول ۲۲	۲۲ جدول ۲۲	۳۹ جدول ۲۲	

نتیجه‌گیری

آرایه گل شاهعباسی در دوره‌های مختلف و در گونه‌های مختلف قالی طرح شده است. در دوره‌های صفوی و قاجار استفاده از این نقش‌مایه کاربرد داشته است. در نمونه‌های افشان، واگیره‌ای و خشتی، لچک ترنج، محرابی، باغی یا گلستان و غیره این آرایه به‌عنوان عنصری ثانوی حضور دارد. آرایه گل شاهعباسی اناری در قالی‌های هر دو دوره، به‌عنوان یکی از پرتکرارترین نقوش کاربرد داشته است. گل‌های شاه عباسی اناری دوره صفوی، ساده و با پیچیدگی‌های کمتری نسبت به نمونه‌های دوره قاجار نقش شده‌اند، در صورتی‌که نمونه‌های دوره قاجار، آراسته‌تر و با ریزه‌پردازی‌های فراوان در داخل و حواشی هستند. همچنین، جزئیات نمونه‌های دوره قاجار پرکارتر و ریزه‌پدازانه است و نمونه‌های دوره صفوی با گزیده‌گزینی رنگ و استفاده از رنگ‌های متمایز نقش شده‌اند، اما نمونه‌های دوره قاجار از طیف گسترده‌تر رنگی بهره برده‌اند. گل‌های شاهعباسی پیازی در دوره صفوی از جلوه بصری بیشتری برخوردارند و اوج نقش‌پردازی در این آرایه دیده می‌شود، اما گونه‌های دوره قاجار اگرچه با ریزه‌پردازی بیشتری نقش شده‌اند، با این حال ساده‌تر هستند. نمونه‌های

شاهعباسی برگه دوره صفوی از منظر سادگی و یا آراستگی، با خطوط مشخص و جزئیات کمتر، اما نمونه‌های دوره قاجار پرکارتر و با جزئیات فراوانی ترسیم شده‌اند. به لحاظ رنگی نیز می‌توان سایه‌پردازی رنگی و گستردگی طیف رنگی را در نمونه‌های دوره قاجار به‌وضوح مشاهده نمود، هرچند گونه‌های دوره صفوی از رنگ‌های سرزنده و گیراتری برخوردارند. آرایه گل شاهعباسی به‌صورت شکسته در تعداد زیادی از قالی‌های دوره صفوی و قاجار که در سبک شکسته طراحی شده، مشاهده می‌شود، اما گونه‌های دوره قاجار از فراوانی بیشتری برخوردارند و این مسئله نشان از گستردگی تولیدات روستایی و یا عشایری در دوره قاجار به نسبت دوره‌های پیش از خود دارد. از منظر سادگی و آراستگی می‌توان نمونه‌های دوره صفوی را ساده و کارکردی دانست که از پیچیدگی به دور هستند، اما نمونه‌های دوره قاجار تجریدی‌تر و با پیچیدگی‌های فرمی و شکلی نقش شده‌اند و تنوع در این زمینه بسیار چشم‌گیرتر است. در نمونه‌های تلفیقی، گل شاه عباسی دوره صفوی در برابر گونه‌های دوره قاجار ساده‌تر و از پیچیدگی‌های کمتری برخوردارند. همچنین، نمونه‌های دوره صفوی صرفاً به تلفیق و تودرتوسازی و یا اتصال چند گل

اکتفا نموده‌اند، اما در گونه‌های دوره قاجار علاوه بر روش‌هایی که ذکر شد، این آرایه را گاهی به‌عنوان قاب و محملی برای عناصر تصویری و تزئینی دیگر نیز قرار داده‌اند.

جدول ۲۱: جامعه پژوهش قالی‌های دوره صفوی (مأخذ: نگارندگان)

					تصویر، مشخصات و مرجع
۱	۲	۳	۴	۵	
قالی شاه‌عباسی. کرمان. اوایل قرن ۱۱ ق (cm ۱۹۵×۲۶۵)	قالی افشان. شاه‌عباسی. اصفهان. قرن ۱۱ ق (cm ۳۷۳×۴۸۸)	قالی افشان. شاه‌عباسی. اصفهان. قرن ۱۱ ق (cm ۲۳۱×۶۲۰)	قالی افشان. شاه‌عباسی. کرمان. قرن ۱۱ ق نامشخص	قالی امپراتور. نیمه دوم قرن ۱۰ ق (cm ۳۲۹×۷۵۹)	
موزه واشنگتن (Pope and Ackerman, 2008, p. 1134)	نامشخص (Url: 2)	نامشخص (Url: 3)	نامشخص (Url: 4)	نامشخص (Url: 5)	
					
۶	۷	۸	۹	۱۰	
قالی افشان گل‌دار. قرن ۱۱ ق (cm ۲۰۹×۴۸۰)	قالی افشان. میانه قرن ۱۰ ق (cm ۱۹۶×۲۹۲)	قالی افشان. قرن ۱۱ ق (cm ۱۸۰×۴۱۶)	قالی گلدانی. اصفهان یا کرمان. قرن ۱۱ ق (cm ۲۱۹×۳۶۵)	قالی افشان. اواخر قرن ۱۰ ق. نامشخص	
نامشخص (Url: 6)	نامشخص (Url: 7)	نامشخص (Url: 8)	نامشخص (Url: 9)	نامشخص (Url: 10)	
					تصویر، مشخصات و مرجع
۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	
پاره قالی افشان قرن ۱۱ یا ۱۲ م (cm ۱۲۳×۲۷۱)	پاره قالی افشان اسلیمی احتمالاً کرمان. قرن ۱۱ ق (cm ۱۲۶×۱۳۷)	پاره قالی ساتینگ. اصفهان یا کاشان. قرن ۱۰ ق. نامشخص	قالی افشان. اصفهان. قرن ۱۱ ق (cm ۱۴۵×۲۳۰)	قالی جانوری. کاشان. قرن ۱۱ ق (cm ۱۷۷×۲۲۸)	

نامشخص. (Url: 11)	نامشخص. (Url: 12)	نامشخص. منبع ۲۹	نامشخص. (Url: 14)	موزه متروپولیتن. (Pope and Ackerman, 2008, p. 1189)
				
۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
قالی افشان. اصفهان یا کرمان. قرن ۱۰ ق (cm ۲۹۲×۸۲۶)	قالی افشان شاهعباسی. اواسط قرن ۱۰ ق نامشخص	بخشی از قالی گلدانی. جوشقان یا کرمان. اواخر قرن ۱۰ ق (cm ۳۳۰×۵۱۹)	قالی گلدانی جوشقان اواخر قرن ۱۰ (cm ۲۳۳×۵۴۲)	قالی شاهعباسی جوشقان یا اصفهان. دوره شاهعباس اول (cm ۱۹۸×۴۷۱)
نامشخص (Url: 15)	موزه آستان قدس (Pope and Ackerman, 2008, p. 1185)	ویکتوریا و آلبرت. (Pope and Ackerman, 2008, p. 1227)	مجموعه خصوصی (Pope and Ackerman, 2008, p. 1225)	موزه گلبنگان. (Pope and Ackerman, 2008, p. 1235)
				
۲۱	۲۲	۲۳	۲۴	۲۵
فرش پاره با نقش درخت واق. شرق ایران. اوایل قرن ۱۰ ق (۱۰۵×۱۴۷) (cm)	قالی جانوری. شمال غرب ایران. اوایل قرن ۱۱ ق (cm ۱۵۰×۲۴۰)	قالی گلدانی. جوشقان. دوره شاهعباس اول (cm ۳۴۰×۹۵۰)	قالی گلدانی. جوشقان. اواخر قرن ۱۰ ق (cm ۱۵۰×۲۴۸)	قالی جانوری. شرق ایران. اواخر قرن ۱۰ ق (cm ۲۳۳×۲۳۳)
موزه هنرهای پاریس. (Pope and Ackerman, 2008, p. 1162)	مجموعه خصوصی. (Pope and Ackerman, 2008, p. 1182)	موزه متروپولیتن. (Pope and Ackerman, 2008, p. 1219)	موزه هنرهای وین (Pope and Ackerman, 2008, p. 1224)	مجموعه خصوصی (Pope and Ackerman, 2008, p. 1181)
				
۲۶	۲۷	۲۸	۲۹	۳۰
قالی ترنجی سالتینگ تبریز. اواخر قرن ۱۰ ق (cm ۱۶۳×۲۲۵)	قالی لچک ترنج. شمال غرب. اواخر قرن ۱۰ ق (cm ۳۳۸×۸۵۸)	قالی لچک ترنج نیمه اول قرن ۱۰ ق (cm ۱۷۷×۲۵۳)	قالی ترنجی. شمال غرب ایران. نیمه دوم قرن ۱۰ ق (cm ۱۶۵×۱۶۵)	قالی ترنجی ابریشمی. کاشان. اواخر قرن ۱۰ ق (cm ۱۷۱×۲۴۹)

تصویر، مشخصات و مرجع

تصویر، مشخصات و مرجع

تصویر، مشخصات و مرجع

نگارخانه هنر واشنگتن (Pope and Ackerman, 2008, p. 1189)	موزه دولتی برلین (Pope and Ackerman, 2008, p. 1124)	مجموعه خصوصی (Url: 17)	نامشخص. (Url: 16)	نگارخانه آمریکا. (Pope and Ackerman, 2008, p. 1161)	تصویر مشخصات و مرجع
					
۳۵	۳۴	۳۳	۳۲	۳۱	
قالی گلدانی. جوشقان. اوایل قرن ۱۱ ق (cm۲۵۰×۳۵۶)	تکه قالی خشتی. اوایل قرن ۱۲ ق. شمال غرب ایران. نامشخص	قالی محرابی. قرن ۱۲ ق. نامشخص	قالی ترنجی جانوری. اواخر قرن ۱۰ (cm۲۷۰×۵۲۰)	قالی لچک ترنج گل و گیاهی. نیمه دوم قرن ۱۰ ق (cm۱۵۶×۲۶۶)	
مجموعه خصوصی (Pope and Ackerman, 2008, p. 1221)	موزه متروپولیتن (Url: 18)	نامشخص موزه عرب‌زاده، تهران	موزه تیسین. لوگانو (Pope and Ackerman, 2008, p. 1210)	موزه ملی مونیخ (Pope and Ackerman, 2008, p. 1202)	تصویر مشخصات و مرجع
					
۴۰	۳۹	۳۸	۳۷	۳۶	
قالی باغی. شمال غرب ایران. قرن ۱۲ ق (cm۳۵۷×۹۵۲)	قالی واگیره‌ای درختی شمال غرب ایران. اوایل قرن ۱۱ ق (cm۲۷۲×۴۹۰)	واگیره‌ای معروف به دوریا. قرن ۱۱ ق (cm۱۷۶×۴۰۱)	قالی گلدانی کرمان اواخر قرن ۱۲ ق (cm۲۲۰×۲۴۱)	پاره قالی قاب قابی جوشقان. دوره شاه‌عباس اول (cm۲۵۷×۴۸۷)	
موزه ملی کویت. (Pope and Ackerman, 2008, p. 1280)	موزه هنری فیلادلفیا . (Pope and Ackerman, 2008, p. 1108)	موزه فرش تهران (Url: 20)	مجموعه خصوصی (Url: 19)	موزه متروپولیتن (Pope and Ackerman, 2008, p. 1239)	

جدول ۲۲: جامعه پژوهش قالی‌های دوره قاجار (مأخذ: نگارندگان)

					تصویر مشخصات و مرجع
۵	۴	۳	۲	۱	

قالی افشان. تهران. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۳۲۵×۴۷۵)	قالی افشان. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۳۲۰×۴۵۷)	قالی افشان. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۲۶۹×۳۵۸)	قالی افشان. تبریز، ۱۳۴۵ ق (cm ۲۲۳×۳۲۰)	قالی افشان. کرمان. میانه قرن ۱۳ ق (cm ۳۲۸×۶۱۰)	تصویر، مشخصات و مرجع
(Url: 21)	(Url: 24)	(Url: 23)	(Url: 22)	(Url: 26)	
					تصویر، مشخصات و مرجع
۶	۹	۸	۷	۱۱	
قالی افشان. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۲۰۸×۳۱۷)	قالی افشان. سلطان‌آباد. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۴۸۷×۶۰۹)	قالی افشان. سلطان‌آباد. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۴۸۰×۵۷۹)	قالی افشان. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۲۰۸×۳۱۷)	قالی افشان. کرمان. میانه قرن ۱۳ ق (cm ۳۲۰×۴۷۵)	تصویر، مشخصات و مرجع
(Url: 27)	(Url: 29)	(Url: 28)	(Url: 27)	(Url: 31)	
					تصویر، مشخصات و مرجع
۱۲	۱۴	۱۳	۱۰	۱۶	
قالی افشان. کرمان. میانه قرن ۱۳ ق (cm ۳۴۷×۵۰۰)	قالی افشان. بیجار. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۱۶۰×۲۹۲)	قالی افشان محل. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۳۲۰×۴۲۰)	قالی افشان. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۲۷۴×۳۶۰)	قالی افشان. تبریز. قرن ۱۳ نامشخص	تصویر، مشخصات و مرجع
(Url: 32)	(Url: 34)	(Url: 33)	(Url: 35)	(Url: 36)	
					تصویر، مشخصات و مرجع
۱۷	۱۹	۱۸	۲۰	۱۵	
قالی افشان. اصفهان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۴۴۱×۹۶۵)	قالی افشان. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۳۶۰×۶۰۹)	قالی افشان. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۲۷۶×۳۷۳)	قالی افشان. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۲۲۸×۳۲۰)	قالی افشان. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm ۲۲۸×۳۲۰)	تصویر، مشخصات و مرجع
(Url: 37)	(Url: 39)	(Url: 38)	(Url: 40)	(Url: 40)	

					تصویر، مشخصات و مرجع
۲۵	۲۴	۲۳	۲۲	۲۱	
قالی لچک ترنج. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق. نامشخص	قالی لچک ترنج تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۲۲۵×۲۲۰)	قالی لچک ترنج. تهران. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۳۵۰×۴۶۵)	قالی افشان. ایران یا هند. میانه قرن ۱۳ ق. نامشخص	قالی افشان. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۳۵۰×۶۱۵)	
(Url: 45)	(Url: 44)	(Url: 43)	(Url: 42)	(Url: 41)	
					تصویر، مشخصات و مرجع
۳۰	۲۹	۲۸	۲۷	۲۶	
قالی لچک ترنج. مشهد. اواخر قرن ۱۳ ق. نامشخص	قالی لچک ترنج. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۳۱۰×۲۹۵)	قالی لچک ترنج. سراپ. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۴۹۷×۶۸۲)	قالی لچک ترنج. سلطان‌آباد. اواخر قرن ۱۳ ق. نامشخص	قالی لچک ترنج. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق. نامشخص	
(Url: 50)	(Url: 49)	(Url: 48)	(Url: 47)	(Url: 46)	
					تصویر، مشخصات و مرجع
۳۵	۳۴	۳۳	۳۲	۳۱	
قالی لچک ترنج. محتشم کاشان. میانه قرن ۱۳ ق (cm۳۰۹×۴۰۸)	قالی لچک ترنج. محتشم کاشان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۲۳۶×۲۹۲)	قالی لچک ترنج. فراهان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۲۵۶×۳۵۳)	قالی لچک ترنج. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۳۳۵×۵۱۸)	قالی لچک ترنج. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۳۱۰×۳۷۰)	
(Url: 55)	(Url: 54)	(Url: 53)	(Url: 52)	(Url: 51)	
					تصویر، مشخصات و مرجع
۴۰	۳۹	۳۸	۳۷	۳۶	

قالی لچک‌ترینج. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۲۷۴×۳۱۷)	قالی لچک‌ترینج. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۴۹۷×۶۵۰)	قالی لچک‌ترینج. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۴۴۴×۷۹۲)	قالی لچک‌ترینج. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۲۸۱×۳۹۶)	قالی لچک‌ترینج. کاشان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۴۲۶×۷۳۱)	تصویر، مشخصات و مرجع
(Url: 60)	(Url: 59)	(Url: 58)	(Url: 57)	(Url: 56)	
					
۴۵	۴۴	۴۳	۴۲	۴۱	
قالی واگیره‌ای. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۳۱۷×۴۳۴)	قالی واگیره‌ای. تبریز. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۲۶۶×۳۷۳)	قالی محرابی. ساروق. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۱۳۲×۲۰۵)	قالی لچک‌ترینج. محتشم کاشان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۱۶۰×۲۰۰)	قالی لچک‌ترینج. کرمان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۴۹۲×۵۷۹)	
(Url: 65)	(Url: 64)	(Url: 63)	(Url: 62)	(Url: 61)	
					تصویر، مشخصات و مرجع
۵۰	۴۹	۴۸	۴۷	۴۶	
قالی واگیره‌ای. گل‌فرنگ. سنندج. قرن ۱۳ ق (cm۱۶۵×۲۴۴)	قالی تصویری. کرمان اواخر قرن ۱۳ ق. نامشخص	قالی واگیره‌ای. ساروق فراهان. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۲۵۴×۳۸۴)	قالی واگیره‌ای. ساروق. اوایل قرن ۱۴ ق (cm۱۳۲×۱۹۸)	قالی واگیره‌ای. سلطان‌آباد. اواخر قرن ۱۳ ق (cm۴۰۶×۶۷۸)	
(Pope and Ackerman, 2008, p. 1124)	(Url: 69)	(Url: 68)	(Url: 67)	(Url: 66)	

References

Aghdasie, A. (1957). Khatai design. *The Naghshonegar Magazine*, (3), 30-36. [In persian]

Azrapaad, H., & Heshmati Razavi, F. (1993). *The carpet encyclopedia of Iran*. Institute for Cultural Studies and Research.

Edwards, C. (1989). *Iranian carpet* (M. Saba, Trans.). Faranhgsara.

Imani, E. (2018). *The concept of cultural sustainability in visual carpets of the Qajar period* (Doctoral dissertation). Teacher Training University.

Ittic, A. (2005). *Carpets of the Qajar period* (R. Khamseh, Trans.; E. Yar Shater, Ed.). Nilofer.

Khakighi, A. (2003). *Pen and Carpet*. Abed Publishing.

Laforgue, R., & Allendy, R. (1993). *Symbolism*. In J. Sataari (Trans.), Collection of articles on myth and mystery. Soroush.

Perhaam, C. (1991). *Persian tribal and rural handwoven*. Amir Kabir.

Pope, A. U., & Ackerman, P. (2008). *Searching for Iranian art from prehistoric times to the present day* (Group of translators, Trans.). Elmi farhangi.

- Shadlou, D. (2017). *Analysis of the categories in the design and role of Iranian carpets and presentation of new categories* (Doctoral dissertation). University of Shahed.
- Shaebani Khatib, S. A. (2008). *Visual dictionary of arrays and carpet maps of Iran and the world*. Sepehr Andisheh.
- Suresrafil, Sh. (1992). *The great Iranian carpet designers*. Soroush.
- Yaahaghi, M. J. (2009). *Mythological culture and fiction in literature*. Contemporary Culture.
- Ysavoli, J. (1991). *Beautiful and exquisite Iranian carpets*. Ysavoli Publications.
- Zhule, T. (2013). *Carpet recognition, some theoretical foundations and intellectual infrastructure*. Ysavoli.
- Url1:http://www.azerbaijanrugs.com/safavid/safavid_carpet6_isfahan.htm(viewed 2023.11.5)
- Url2:<https://nazmiyalantiquerugs.com/antique-rugs/persian-rugs/isfahan-rugs/rare-17th-century-large-antique-persian-isfahan-rug-70804/>(viewed 2023.10.5)
- Url3:<https://nazmiyalantiquerugs.com/antique-rugs/persian-rugs/isfahan-rugs/antique-gallery-size-17th-century-isfahan-persian-rug-3338/>(viewed 2023.11.11)
- Url4:<https://tweetna.ir/Tweet/100031982109/%D8%AA%D9%88%DB%8C%DB%8C%D8%AA%D8%B1>Url6:<https://artchart.net/fa/artists/unknown/artworks/oyZbB>(viewed 2023.08.06)
- Url5:<https://rugrabbbit.com/content/classical-safavid-carpets-metropolitan-museum-art-new-york> (viewed 2023.10.5)
- Url6:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452066?ft=carpet&offset=40&rpp=40&pos=45> (viewed 2022.06.5)
- Url7:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447535?ft=carpet&offset=200&rpp=40&pos=238> (viewed 2023.01.04)
- Url8:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/446632?ft=carpet&offset=120&rpp=40&pos=152> (viewed 2023.02.03)
- Url9:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447526?ft=carpet&offset=280&rpp=40&pos=306> (viewed 2022.10.08)
- Url10:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/461452?ft=carpet&offset=440&rpp=40&pos=446> (viewed 2023.10.5)
- Url11:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452188?ft=carpet&offset=360&rpp=40&pos=386> (viewed 2023.02.5)
- Url12:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452190?ft=carpet&offset=440&rpp=40&pos=465> (viewed 2023.03.11)
- Url13:<https://nazmiyalantiquerugs.com/antique-rugs/persian-rugs/isfahan-rugs/antique-16th-century-persian-safavid-salting-rug-48639/>(viewed 2023.06.10)
- Url14:<https://www.jozan.net/oriental-rugs-textiles/persian-rugs/safavid-carpets/> (viewed 2023.09.01)
- Url15:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/450510>(viewed 2023.06.12)
- Url16:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451780?ft=carpet&offset=120&rpp=40&pos=124> (viewed 2023.06.11)
- Url17:<https://www.alamy.com/stock-image-silk-kashan-carpet-second-half-16th-century-made-in-iran-probably-162440676.html> (viewed 2023.10.5)
- Url18:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/452197>(viewed 2022.11.09)
- Url19:http://www.azerbaijanrugs.com/safavid/safavid_carpet5_vase.htm(viewed 2023.09.15)
- Url20:<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/451028?ft=carpet&offset=40&rpp=40&pos=43> (viewed 2022.09.10)
- Url21:https://www.kollerauktionen.ch/cn/print-catalog-detail/1170_106359.htm?pagetype=pdf&pagelayout=print-catalog(viewed 2023.10.08)
- Url22:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-tabriz-carpet-fine-oriental-rug-hand-made-red-royal-blue-persian-rug/id-f_5347153/(viewed 2023.10.11)
- Url23:<https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-rose-blue->

green-ivory-beige-floral-persian-kirman-rug/id-f_17199101 (viewed 2023.09.5)

Url24:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/doris-leslie-blau-collection-authentic-19th-century-persian-tabriz-botanic-rug/id-f_20264502/(viewed 2023.09.11)

Url25:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-kerman-carpet-handmade-persian-rug-wool-carpet-blue-beige-peach/id-f_8290223/(viewed 2023.10.5)

Url26:<https://nazmialantiquerugs.com/large-antique-sky-blue-persian-kerman-carpet-46979/>(viewed 2023.09.22)

Url27:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-fine-tabriz-carpet/id-f_30594932/ (viewed 2023.10.17)

Url28:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/19th-century-antique-persian-sultanabad-15x19-tan-rust-blue-handmade-rug/id-f_27758012/(viewed 2023.08.1)

Url29:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/magnificent-antique-persian-sultanabad-carpet-bright-orange-red-allover-field/id-f_17195581/ (viewed 2023.05.5)

Url30:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-1870s-persian-sultanabad-rug-8x10/id-f_725114/ (viewed 2023.08.06)

Url31:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-tabriz-rug-grey-field-brown-design/id-f_25309332/ (viewed 2023.09.5)

Url32:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-kerman-carpet-persian-handmade-oriental-rug-red-blue-allover/id-f_852879/ (viewed 2023.09.29)

Url33:https://www.kollerauktionen.ch/en/301804-0024-----1154-MAHAL-antik.-1154_44271.html?RecPos=135 (viewed 2023.09.23)

Url34:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/late-19th-century-antique-persian-bijar-rug/id-f_5761373/ (viewed 2023.09.28)

Url35:[https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-gold-blue-tabriz-hunting-design-rug-birds-](https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-gold-blue-tabriz-hunting-design-rug-birds-animals-c-1900/id-f_20582842/)

animals-c-1900/id-f_20582842(viewed 2023.09.28)

Url36:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/19th-century-persian-tabriz-dark-brown-beige-blue-handwoven-wool-rug/id-f_37718762/ (viewed 2023.10.5)/

Url37:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-isfahan-rug-golden-field-floral-details-circa-1910s/id-f_20683402/ (viewed 2023.09.5)

Url38:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/vintage-tabriz-carpet/id-f_30594842/ (viewed 2023.09.11)

Url39:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/large-antique-persian-kerman-rug-size-11-ft-10-x-20-ft/id-f_28810322/(viewed 2023.10.4)

Url40:https://www.kollerauktionen.ch/en/468665-----1188-tabriz-alt.--228x320-cm.-1188_468665.html?RecPos=85 (viewed 2023.10.1)

Url41:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-17th-century-persian-vase-kerman-carpet-size-11-ft-5-x-20-ft-2/id-f_24098552/(viewed 2023.10.7)

Url42:<https://www.rugstudio.com/org-qajar-hunting-1-rdcr-area-rug.aspx>(viewed 2023.10.5)

Url43:<https://www.kollerauktionen.ch/id/FC00DA517FFE40509B27FB1B5B6B972400059B06C86949BEB981A66F7BAD7D34.htm?no=1>(viewed 2023.10.1)

Url44:<https://www.kollerauktionen.ch/id/EE79079A06304562951093C5DEF8E990A8D040D64E4D43F3A4D53244803294F2.htm?no=1> (viewed 2023.10.2)

Url45:https://www.kollerauktionen.ch/en/404007-0005-1194-TABRIZ-ANTIK--380--570-cm.-1194_476147.html?RecPos=72 (viewed 2023.09.11)

Url46:https://www.kollerauktionen.ch/en/503669-----1200-TABRIZ-antik.--250-x-350-cm.-1200_503669.html?RecPos=110 (viewed 2023.10.6)

Url47:https://www.kollerauktionen.ch/en/481638-----1194-SULTANABAD-ANTIK--320--415-c-1194_481638.html?RecPos=125 (viewed 2023.10.5)

- Url48:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-serapi-hotel-lobby-size-rug/id-f_710522 (viewed 2023.10.11)
- Url49:https://www.kollerauktionen.ch/en/308449-0001-----1160-TAEBRIZ-antik.-1160_37792.html?RecPos=100 (viewed 2023.08.21)
- Url50:https://www.kollerauktionen.ch/en/497914-----1198-MASHHAD-antik_-signiert.--210-1198_497914.html?RecPos=132 (viewed 2023.06.5)
- Url51:https://www.kollerauktionen.ch/en/311131-0003-----1170-TAEBRIZ-alt.-1170_51800.html?RecPos=145 (viewed 2023.06.13)
- Url52:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-tabriz-carpet-handmade-carpet-light-blue-gold-ivory/id-f_7945203 (viewed 2023.06.14)
- Url53:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/persian-sarouk-ferahan-rug/id-f_9575893/ (viewed 2023.06.10)
- Url54:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-mohtasham-kashan-carpet-traditional-ivory-blue-green-reds/id-f_29959882/ (viewed 2023.10.5)
- Url55:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-mohtasham-kashan-room-size-rug/id-f_11619623/ (viewed 2023.05.28)
- Url56:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/rare-antique-mohtasham-kashan-carpet-navy-field-mansion-carpet/id-f_17832841 (viewed 2023.05.28)
- Url57:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/ivory-antique-haji-jalili-tabriz-persian-rug-size-9-ft-3-x-13-ft/id-f_17585022 (viewed 2023.05.28)
- Url58:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/doris-leslie-blau-collection-oversized-antique-persian-kirman-botanic-rug/id-f_5452333/ (viewed 2023.05.17)
- Url59:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-oversize-persian-kerman-rug-carpet-circa-1890-164-x-214/id-f_25139812 (viewed 2023.05.28)
- Url60:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-lavar-oriental-carpet-room-size-central-medallion/id-f_29947672/ (viewed 2023.09.5)
- Url61:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/doris-leslie-blau-collection-19th-century-oversized-persian-kirman-handmade-rug/id-f_12181303/ (viewed 2023.09.04)
- Url62:https://www.kollerauktionen.ch/en/300104-0001-----1154-KESHAN-MOHTASHEM-antik.-1154_44218.html?RecPos=133 (viewed 2023.09.15)
- Url63:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/late-19th-century-persian-sarouk-farahan-carpet-44-x-69-132-x-205/id-f_30533282/ (viewed 2023.10.5)
- Url64:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/antique-persian-tabriz-carpet/id-f_6381973 (viewed 2023.07.14)
- Url65:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/lavar-kerman-carpet-circa-1900/id-f_33062392 (viewed 2023.07.14)
- Url66:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/late-19th-century-persian-ziegler-sultanabad-rug/id-f_23624362/ (viewed 2023.09.18)
- Url67:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/early-20th-century-persian-kerman-lavar-carpet-164x-30-498-x-915/id-f_19811732/ (viewed 2023.09.18)
- Url68:https://www.1stdibs.com/furniture/rugs-carpets/persian-rugs/late-19th-century-persian-sarouk-farahan-carpet-8-4-x-9-4-254-x-384/id-f_22284442/ (viewed 2023.09.08)
- Url69:https://www.kollerauktionen.ch/en/325493-0004-----1176-SEIDENTEPPICH-antik.--155x260-1176_421407.html?RecPos=143 (viewed 2023.09)